

DINU C. ARION
CONFERENȚIAR UNIVERSITAR

DOUĂ STUDII DE ISTORIE A DREPTULUI ROMÂNESC

DESPRE PREROGATIVELE MARILOR BOERI MOLDOVENI
INAINTE DE ȘTEFAN-CEL-MARE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CE INȚELES AU AVUT ACTELE DE DONAȚIUNI
DOMNEȘTI DE PĂMÂNT LA INCEPUTURILE
VOEVODATELOR

(Contribuție la studiul fundării Voevodatului Munteniei)

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA ZIARULUI „UNIVERSUL”, STR. BREZOIANU, 23—25
1942

C. 13401

DINU C. ARION
CONFERENȚIAR UNIVERSITAR

DOUĂ STUDII DE ISTORIE A DREPTULUI ROMÂNESC

DESPRE PREROGATIVELE MARILOR BOERI MOLDOVENI
INAINTE DE ȘTEFAN-CEL-MARE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CE INȚELES AU AVUT ACTELE DE DONAȚIUNI
DOMNEȘTI DE PĂMÂNT LA INCEPUTURILE
VOEVODATELOR

(Contribuție la studiul fundării Voevodatului Munteniei)

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201503267

B UCUREȘTI
TIPOGRAFIA ZIARULUI „UNIVERSUL“, STR. BREZOIANU, 23—25

1942

C. 13401

Despre Prerogativele Marilor Boeri Moldoveni înainte de Ștefan-cel-Mare¹⁾

Un caracter specific al diplomatiei voevodatului Moldovei, dela apariția primelor acte domnești și până în secolul XVII, îi constituie mențiunea, în cuprinsul lor, a „credinței“ (p. slav „veara“) boerilor moldoveni, alături de credința domnului, ce-și face cunoscut hotărîrea, și referitoare ei. Și credința aceasta a boerilor moldoveni, ce-și dau unii numele în acte, dar care cuprinde printr'o formulă tipică — atât de des o întâlnim — pe toți boerii moldoveni, pe „boerii mari și mici“, deci toată boerimea Moldovei, apare, însoțind credința voevodului, ca o regulă generală „căci rare sunt abaterile dela dânsa, în toate actele domnești, atât interne, cât și externe.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Primul document intern — căci de cele interne mă ocup întâi — care menționează această credință a boerilor voevodatului Moldovei, e un act al lui Roman I din 30 Martie 1392, dat din orașul Roman. E un act prin care voevodul „care stă, pânește Țara Moldovei, din munte până la mare“, dă „împreună cu fiii săi, Alexandru și Bogdan, slugei sale Ionaș Vi-teazul, pentru a lui credincioasă slujbă, trei sate pe Siret, lui uric, cu tot venitul în veac și copiilor lui și nepoților lui „și strănepoților lui cu tot dreptul“. După mențiunea satelor „și descripția hotarelor, scriptura actului continuă astfel:

„Și la aceasta credința mea și credința fiilor mei, credința jupânului Iuga Giurgevici, credința jupânului Ștețcu „și cu frații lui, credința Bratului Neatedului, credința lui „Stanislav, credința panului Drăgoi, credința lui Andreăș și „a panului Giurg'u, credința panului Draguș Viteazul, credința lui Stravicî, credința panului Viad, a panului Ghidea,

1) Prezentul studiu a apărut, în 1940, în Prinosul închinat d-lui Profesor Universitar C. Stoicescu, Rector al Universității din București în momentul publicării lui.

„a panului Grozea, credința panului Costea, credința lui Oriș, „credința tuturilor boerilor moldoveni“^{1 bis}).

Cu vremea se precizează termenii formulei credinței boerilor. În actul din 1392, precum și în alte acte — din 1399, din 1400 (circa), ale lui Iuga Vv., din 11 Februarie, din 29 Iunie, din 4 August 1400 — ale lui Alexandru I Vv., boerii numiți în ele și ale căror nume precedează mențiunea generală a credinței „tuturilor boerilor moldoveni“ nu sunt cu toții calificați drept jupâni sau pani. Calificarea drept pani a tuturilor celor numiți apare în rândul documentelor interne pentru prima oară într'un act din 7 Ianuarie 1403 al lui Alexandru I Vv. (cel Bun) și de atunci încolo reese, ca o denumire tipică de cancelarie; titlul de nobilime superioară de pan (dela polonul pan, derivat el însuși dela p. sl. jupan), fiind dat oricărui boer menționat în act, ca dându-și credința²⁾.

1 bis) Toate actele citate, fără mențiune specială, în prezentul studiu sunt luate din prețiosul codex al d-lui M. Costăchescu. Documentele Moldovenești, înainte de Ștefan cel Mare, vol. I și II. Iași 1931.

Actul acesta din 1392 nu este primul document intern al diplomatiei moldovene emanând dela un domn, dar e primul, care precizează credința boerilor. Îl precedă un act din 3 Iunie 1374 al lui Iurg Koriațovici Vv. și altul a lui Petru I Mușat Vv. din 1 Mai 1384, care deși sunt, ca și dânsul, acte de donațiuni, nu menționează această credință. Dar absența aceasta nu infirmă părerea mea, despre existența dintru începutul diplomatiei Moldovei o formulei cuprinzând credința boerilor, ca însoțitoare a credinței domnului. Nu actul lui Iurg Koriațovici poate aduce un argument contrariu părerii mele, neputând constitui dânsul nici chiar o excepție, demnă de a fi luată în considerațiune, căci e bănuț ca fals; și chiar în ipoteza, că e autentic, absența de mențiune a credinței boerilor, e explicabilă, ca excepție, datorită șovăelilor inerente formulărilor unei cancelării începătoare, cum era aceea a Moldovei după un sfert de veac de existență. Sunt acte scrise după un scurt răstimp, care menționând formula credinței boerilor, confirmă excepția eventuală a actului din 1374. Astfel actul din 13 Noembrie 1393 al lui Roman Voevod, care poartă mai întâi credința mamei sale Mușata, pe lângă aceea a fiilor Alexandru și Bogdan — actele din 28 Noembrie 1399, din 1400 (circa) ale lui Iuga Vv. Cât despre actele lui Petru I Vv. din 1 Mai 1384, dacă nu precizează credința boerilor, menționează prezența unora dintre ei — a panilor Porucino, Bârlă, Giula — la facerea lui, ca unii, ce trebuiesc să lege pecetea domnească, spre mărturie. Cred că prezența lor e pomenită în actul acesta din 1384, în același spirit, ca acela al formulării credinței boerilor din acte domnești ale epocii, — și vom vedea ce spirit e acela, în cursul prezentului studiu.

2) În suretele posteroare din secolele XVII, XVIII și începutul sec. XIX, conținând traducții pe românește ale actelor slave originale, titlul de pan este redat prin domnia-sa. Traducția e exactă, fiind dat înțelesul din epocile suretelor a cuvântului de domn și deci de domnia-sa, echivalând cu înțelesele prime — de pildă — ale lui signor în limba italiană, lui sire în cea franceză (de unde mon-sieur) — sir în engleză.

Se observă asemenea în acte, dela apariția lor, o imprecizie în ceea ce privește originea acestei credințe a boerilor, dacă e numai a lor, ci și a neamului lor. Pe lângă acte, ce nu o arată decât ca singură a boerilor, precum actul din 1392³⁾, există altele ale aceleași epoci, care o arată, această credință, ca fiind nu numai a boerilor, ci și a copiilor lor, mai rar a fraților lor⁴⁾, astfel a rudelor celor mai apropiate ale boerilor numiți în acte, ca părtașe ale credinței lor, dovedind puterea sentimentului de familie, ce îmbie pe urmașii unui părinte comun, să aibă aceeași răspundere, precum împărtășesc aceeași situație. Domnul însuși dă exemplu, când împărtășește la credința lui pe copii și pe frații lui⁵⁾. Cu timpul însă sfâr-

herr în germană și așa dar echivalând pe pan. Astfel de pildă în surtele redând acte din 10 Octombrie 1435 și 21 Aprilie 1436. Titlul de pan nu este dat oricărui boer, ci numai boerilor mari și înalților dragători. Sunt boeri, ca atari proprietari, cari nu-l au. Vezi într'altele actele din 21 Aug. 1438, 2 și 30 Iulie 1439, 24 Febr. 1442.

3) Astfel actele din 18 Nov. 1393, din 28 Nov. 1399, din 1400 circa, din 4 Aug. 1400, din 28 Ian. 1409, din 18 Apr. 1409, din 18 Nov. 1409, din 5 Febr. 1410, etc. Despre autenticitatea — foarte probabil — a actelor din 28 Nov. 1399 și cca 1400 ale lui Iuga Vodă, vezi M. Costăchescu. Observări cu privire la Urcelele lui Iuga-Vodă. Iași 1926, pg. 4 et. sq.

4) „Și aceasta este credința Domniei Noastre, mai sus scrisului, „Noi Alexandru Voevod și credința boerilor noștri și credința fratelui „Domniei-Mele, jupân Bogdan, credința lui Dragoș Viteazul și a copiilor lui, credința lui Andriaș și a copiilor lui, credința lui Ioanș „Vornic și a fraților lui, credința lui Bărlă dela Hărlău și a copiilor „lui... credința lui Bratul Strovici, și a fraților lui, credința tuturor „boerilor noștri“ — grăește actul din 11 Febr. 1400. Veși și actele din 29 Iun. 1400, din 7 Ian. 1403, din 8 Nov. 1407, din 6 Sept. 1408, din 2 Aug. 1414, din 13 Apr. 1415, etc., etc.

5) Vezi primele acte ale domnilor moldoveni : actul din 30 Martie 1392 și cel din 18 Nov. 1398 — mai sus menționate—ale lui Roman Vv.; actul din 28 Nov. 1399 al lui Iuga Vv. „cu credința fraților noștrii Alexandru și Bogdan“ și alt act al lui din 1400 circa, cu „credința fiilor“ „mei“ și credința lui Ștefan Vv. și a fiilor lui, credința fraților lui, „Alexandru și Bogdan“, actele lui Alexandru Voevod din 11 Febr. 1400, 4 Aug. 1400, 8 Mart. 1407, 16 Sept. 1408, 28 Ian. 1409 etc. etc., cu mențiunea fratelui Bogdan și apoi a copiilor.

E de observat, că în șeria ultimelor acte, în care e menționată pe lângă credința boerilor și aceea a copiilor lor, numai la câțiva boeri dintre cei numiți, și anume la cei, cari figurează în capul boerilor sau printre cei dintâi, le este adaogată pe lângă credința lor, această credință a copiilor lor. Astfel pentru panii Giurgiu dela Frătăuți, Manoil dela Hotin, Cârste, Neagoe, Petre Hudici, Duma Braevici, Negrilă, printre alte acte, în actele din 20 Iul. 1439, 8 Mart. 1442, 31 Mai și 3 August 1443, 18 Febr. și 8 Aug. 1445. Boerii, a căror nume urmează acestor panii, își alăturau singuri credința lor pe lângă aceea a domnului. Cauza acestei omitei a copiilor lor, pentru acești boeri, nu pot să cred, că a fost lipsa de descendenți, deoarece lucrul se repetă pentru prea mulți dintre dânsii, iar pe de altă parte numai pentru câțiva dintre toți boerii numiți în acte și anume pentru acei câțiva, cari apar mereu printre cei dintâi

șește prin a ființa numai formula individuală a panilor din acte. Astfel actele lui Ștefan Voevod 11 Aug. 1445 și lui Alexandru II Vv. din 1452 sunt excepții, cari menționează pe lângă credința unor pani și aceea a copiilor lor și a fraților. În general în răstimpul dinaintea lui Ștefan cel Mare figurează în acte numai credința panilor. Singure actele lui Petru III Vv. (Aron), în ultima lui domnie, comportă, într'un răstimp, mențiunea credinței mitropolitului „nostru“ — a mitropolitului Moldovei, Chir Teoctist — în general de la 2 Iulie 1455 până la 8 Iunie 1456, precum și a arhimandritului „nostru“, Chir Eustație dela Bistrița (act din 2 Iulie 1455).

Credința fraților — când numele lor nu este menționat — dispăre de vreme⁶⁾, chiar din timpul domniei lui Alexandru I Vv. Continuă totuși să apară în acte numai când e precizată anume a cărui boer este, când este numit și arătat ca frate al unui boer, ce și-a pus mai întâi dânsul credința în act. Astfel se observă dânsa în actul din 7 Ianuarie 1432 al lui Ilie I. Vv. — e pomenită aci pe lângă credința domnului aceea a fraților săi „Ștețcu și Petre și Bogdan și credința iubitului fiu al „domniei mele Roman și credința tuturilor copiilor noștrii“ — în care act se menționează „credința panului Giurgiu vor- „nic și a fraților lui, panii Șteful și Mândrea“.

Precum în actul din 28 Ian. 1433 al aceluiș voevod stau scrise „credința panului Lazor și a fratelui său Pan Stanciu“,

numiți, numai acestora le este menționată participarea copiilor lor la credința lor. Cred mai curând, că această participare a descendenților lor, ai acestor câtorva boeri, la credința, ce și-o alătură celei domnești, este un privilegiu al lor, al celor mai însemnați boeri, astfel o onoare, ce domnul — probabil silit — le o face, ca asemenea celor mai deaproape rude domnești, fiu sau frate de domn, cari ca regulă generală împărtășesc în acte credința domnească, descendenții lor, ai acestor privilegiați, să împărtășească credința părinților lor. Căci e de notat, că dispariția totală a acestei participări a copiilor la credința părinților coincide cu absența, ca regulă generală, în actele domnești, din preajma advenirii lui Ștefan cel Mare, a menționării rudelor apropiate ale domnului. Menționarea lor începe a constitui acum o excepțiune dela un anumit moment al domniei singurului Ștefan II Voevod, care deși pomeneste în general în actele lui din 1443, 1444 și 1445 credința „iubitului meu frate Petru“ (viitorul Petru III Vv) o omite din actul din 15 Iulie 1445 încolo. Excepții sunt astfel actele 22 Aug. 1447 și 18 Febr. 1448, respectiv ale lui Petru și Roman Vv, care pomeneste fiecare de credința „fratelui său „Roman și a fratelui său Iihno“, precum și actele din 31 Iulie și 17 Oct. 1451 ale lui Bogdan II Vv, care amintește credința fiului Ștefan, a viitorului Ștefan cel Mare.

6) Ca o excepție figurează credința lui Jurj (Giurgiu) Jumătate și a fraților lui în actele din 15 Oct. 1427 și din 11 Febr., 15 Apr. și 24 Iulie 1428.

„credința panului Șteful și a fratelui său pan Mândrea....“. Exemplele de asemenea mențiuni sunt dese.

Desigur, precum reese din confruntarea actelor de mai sus, din 1432 și 1433, credința unui frate sau a unor frați nu este menționată în acte, decât când acesta sau aceștia fac parte din sfatul domnesc sau din însoțirea domnului — cu rostul lor anumit în acte, precum vom vedea; și din acest motiv sunt ei numiți.

Sunt acte domnești — dar nu cele mai numeroase — în care fără de vreo mențiune a numelor boerilor, ce-și pun credința, se pomenește numai „credința“ domnului și a „tuturor „boerilor moldoveni mari și mici“.

Această abreviație, care stă scrisă în actele, ce nu comportă numirea panilor, ce alături credința lor, credinței domnești, arată și dânsa caracterul de regulă generală a formulării în actele domnești a credinței unor anumiți boeri, cuprinși în enunțarea generală a tuturilor boerilor moldoveni, dar stând în fruntea lor, ca sfetnici ai domnului. „Noi (Alexandru Vv.) am văzut credința lui (a titularului actului, boerul Dan Vameșul) și l-am miluit cu tot sfatul boerilor noștrii mari și credincioși“, scrie actul din 11 Febr. 1400.

* * *

„Credința“ boerilor, însoțind și complectând pe aceea a domnilor, o găsim și în actele lor externe, ce prezintă vreo importanță, cu caracter încă mai pronunțat al scopului acestei credințe și al rolului, ce-l adeverește a fi fost, în statul abia fundat, acela al marii boerimi. Căci ea confirmă, în acte, care leagă țara sau mai curând pe domn, stăpânul ei, cu statele streine, voința lui domnească și această confirmare a voinței domnești de către marii boeri, reprezentând întreaga boerime a Moldovei, reese ca o regulă generală spre perfectarea legămintelor luate de voevod. Ele luate singure de dânsul rees astfel ca insuficiente. Boerii își exprimă câteodată chiar această confirmare a lor prin act separat, dublând și complectând actul domnesc. Astfel mai întâi în actul din 6 Mai 1387, ce dublează actul cu aceeași dată al lui Petru I Vv., de omagiu, ca vasal, față de Vladislav II, regele Poloniei și de familia sa, „Dzula capitaneus, Burla, Draguy marscalcus, Stancel, Stanislaus, supremi consiliari“ ai domnului

făgăduesc singuri ei, în numele lor și al boerilor Moldovei asemenea regelui, reginei, moștenitorilor lor, precum și Coroanei Poloniei „fidelia prestare obsequia necessitate qualicumque ingruente...“, repetând în actul lor formulele de obligații ale actului domnesc. Acesta menționează, că omagiul s'a făcut „ex certa scientia et ultronea voluntate boyaronum nostrorum „fidelium communicato consilio...“. Și sunt altele exemple ale acestei dublări a actelor domnești externe de către boerii cei mari 7).

Dar sunt și celelalte acte, care cuprind împreună omagiul domnului și al boerilor — precum și câteodată al pământenilor Moldovei. Astfel printre altele, actele de omagiu către regele Vladislav II din 5 Ian. 1393 și 6 Ian. 1395, 7 bis) respectiv ale lui Roman I Vv. și Ștefan I Vv.

Aceasta participare a marii boerimi în actele politicii externe ale voevozilor apare dealungul domniilor. Actele continuă să se facă cu știrea panilor „din bun și înțelept sfat „al slugilor noastre și al panilor noștri credincioși“ 8). Dacă domnul îi cuprinde, ca stăpân al țării, pe boeri în obligațiile sale față de rege — ca între altele în actele precedente din 1393 și 1395 — boerii se îndatorează personal — în afară de domn — la credință față de suveran. Și această îndatorire merge până într'acolo, încât, ca în actul din 6 Ian. 1395, se obligă să oprească pe domnul lor „să puie la cale „ceva în contra Craiului Coroanei Poloniei“ 9 bis).

În actul din 1402 boerul Costea — Costea Valahul, cum e numit în act, posibil Costea Viteazul din diplomația

7) Astfel actul din 4 Iunie 1433 al boerilor lui Ilie I. Vv. dublează actul voevodului din 3 Iunie 1433, de credință către regele Vladislav; actul din 13 Ian. 1434 cu acelaș scop al lui Ștefan II Vv. e dublat de actul boerilor săi cu aceeași dată. Vezi asemenea actele duble din 1—3 Sept. 1435 — 19 Sept. 1436 — 22 August 1448, respectiv ale lui Ilie I Vv., Ștefan II Vv., Petru III. Vv.

7 bis) Prin act separat din 1395, înainte de 6 Ianuarie, patru boeri mari ai Moldovei, de sigur dintre sfetnicii lui, făgăduesc regelui Poloniei, că domnul lor va veni să-i presteze omagiu feudal.

8) Act al lui Roman I Vv. din 5 Ian. 1393 de omagiu către regele Vladislav. Formula se continuă în acte până la Petru III Vv., și într'altele vezi-o în actul său din Iulie—Septembrie 1456, prin care „cu panii „sfatului nostru moldovenesc, cu mitropolitul nostru, Chir Teoctist și „cu toți panii dela mare până la mic, ne-am sfătuit și mult am vorbit „între noi...“ spre a decide trimiterea lui pan Mihail Logofătul la Sultanul Mahomed II să dea 2000 zloți. „ca să fie pace...“

8 bis) Pentru acest act, vezi N. Iorga, *Istoria Românilor*, 1937, București III, pg. 284.

Moldovei e epocii, căci e boer însemnat — se leagă față de Vladislav, regele Poloniei, ca atunci, când s'ar scula eventual domnul său contra regelui, el, Costea va ajuta pe rege.

Câteodată domnul figurează în act în fruntea boerilor săi, ale căror nume sunt enumerate după dânsul și astfel se obligă împreună cu ei și întrucâtva pe acelaș plan cu dânsii. Reese aceeași concepție, ca în actul intern mai sus citat din 11 Febr. 1400. „Noi pan Alexandru Voevod al Moldovei și „slujitorii noștrii, panii valahi, pământeni moldoveni (urmează enumerata boerilor numiți)... și toți boerii pământeni facem știut, că făgăduim și am făgăduit, că îi vom fi „credincioși și ascultători (regelui Poloniei)...“ — spune actul din 1 Aug. 1404, dat în Camenița, unde voevodul venise cu boerii săi să presteze regelui omagiul feudal. La fel se exprimă și actul din 25 Mai 1411 de confirmare a omagiului feudal și care începe cu formula: „noi Alexandru Voevod“, „împreună cu panii noștrii...“ — precum și alte acte⁹⁾.

În acte, formula de îndatorire a panilor și a sfatului domnesc împreună cu domnul, este curentă¹⁰⁾, fie către suzeran, regele Poloniei, ca în cazurile obișnuite, fie chiar către „măreții panii și panii șleahnici din Sfatul Crăesc“, ca în actul din 14 Feb. — Mai 1455¹¹⁾.

Chiar în acte, de mai mică importanță, în scop de politică externă — precum salv-conductele — se întâmplă, că

9) Vezi într'altele actul lui Alexandru II Vv. din 14 Febr.—Mai 1455.

10) Act din 8 Sept. 1439 al lui Ilie I Vv. către regele Vladislav II „...Am plecat la Liov, cu panii noștri și cu sfatul nostru și cu supușii noștrii din T. Moldovei... și am făcut jurământ de credință a noastră“. Act din 8 Nov. 1445 al lui Ștefan II Vv. „...Sub jurământul nostru „(către trimișii regelui Vladislav II) și cu panii noștri și cu sfatul nostru...“

Act din 23 Sept. 1453 al lui Alexandru II Vv. (Alexandrel), către trimeșii Regelui Cazimir. „Noi și panii noștri și sfatul nostru și „toți supușii noștrii după obicei...“—(Precedă numele panilor citați în actul boerilor din 19 Sept. 1436, ce dublează actul de omagiu feudal al lui Ilie I Vv. către Regele Vladislav II al Poloniei)... și toți cavalerii (sl. riteri) și boerii și sfatul mai înainte numitului... Hiaș Voevod...“ Sunt și alte exemple.

— Vezi pentru participarea boerilor în actele epocii, C. C. Giurescu, Istoria Românilor, București, 1937. II—1 pag. 346

11) Al lui Alexandru II Vv. — dat în ce împrejurări de luptă eventuală cu Tătarii, vezi V. Pârvan, Alexandrel Vodă și Bogdan-Vodă, Buc. 1904, pg. 79.

apare făgăduiala unor mari boeri, a unei „credințe curate, „fără viclenie“, identică cu a domnului“¹²⁾.

În actele externe, domnul — în mod curent — se numește singur fără de mențiune a familiei sale. Excepțiune fac actele lui Ilie I Vv.¹³⁾; aceasta spre deosebire de actele interne, în care enunțarea familiei sale, cu numirea frațiilor și fiilor, apare des precum am văzut.

Participarea marilor boeri reese nu numai în actele de politică externă, ci și în actele importante de negoț cu străinii; astfel în privilegiile comerciale însemnate, pe care le dau domnii Moldovei neguțătorilor din Brașov și din Liov — și apare uneori sub aceeași formulă a „credinței“, ca în actele politice¹⁴⁾.

O excepție remarcabilă la această regulă, aci analizată, o constituie absența boerilor în actul din 1435 al lui Ilie I Vv. către „marele cneaz“ Sigismund, adică către împăratul-rege Sigismund, care constituie un tratat de alianță al lui cu acesta — de alianță, ce după structura actului, cel puțin, reese a fi fost încheiată, ca dela egal la egal, fără de vreo diferență de situațiuni între împărat și voevod, spre deosebire de actele încheiate de voevod cu regele Poloniei, ce apare în ele, ca un suzeran al său. Regele Poloniei e dealtmin-

12) Act din 3 Febr. 1397 al lui Ștefan I Vv. însă salv-conductul din începutul lui Mai 1426 dat de Alexandru cel Bun, pentru trecerea prin Moldova, a oștilor lui Vladislav, regele Poloniei, în contra Turcilor, a dat fără mențiunea boerilor.

13) Actele din 3 și 5 Iunie 1433 și 1 Septembrie 1435 : „.....Ilie Voevod cu fiii și fratele (frații) nostru (noștrii).“ Urmează ca de obicei mențiunea boerilor și a sfatului „tânăr și bătrân“ (1435)

14) Act al lui Alexandru I Vv. din 8 Oct. 1408 : „.....Și martori la aceasta pan Giurgiu staroste, pan Mihail dela Dorohoi, etc., etc...“. Act al lui Ștefan II Vv. din 18 Martie 1434: „Și la aceasta sunt martori pan „Vâlcea, etc., etc.“. Act din 23 Apr. 1437 al aceluiaș: „Și la aceasta este „credința noastră a boerilor noștrii“. Act al lui Alexandru II Vv. din 3 August 1449: „Și la aceasta este credința Domniei Mele și credința boerilor noștrii, credința panului Petru Gudici, etc., etc.“ Act din 12 Aug. 1452 al aceluiaș cu aceeași formulă. Act din 29 Iun. 1456 al lui Petru III Vv. cu mențiunea: „martori la aceasta...“ pe lângă „panii noștrii și sfatul moldovenesc“, panii și sfetnicii din Liov, veniți cu Micolai Predbor, pan de Sudomeria, sol al regelui.

Privilegiile comerciale de mai mică importanță pot fi date însă și fără participația boerilor. Astfel în actele din 29 Ap. 1437, 2 Martie 1444, 12 August 1456. Totuși într'un asemenea act (din 2 Iun. 1455) figurează credința tuturor „boerilor noștrii, mari și mici“.

teri exceptat de îndatoririle de ajutor reciproc: „...împotriva“ „lui și împotriva Coroanei nu vom sta niciodată“ spune actul ¹⁵⁾.

II

Ce înseamnă această credință a marilor boeri moldoveni, a panilor numiți în actele domnești, cu care dânsii împărtășesc în ele credința voevodului?

Ea nu poate avea alt înțeles, decât acel de garanție a cuvântul domnesc din acte, dar de garanție nu numai a adevărului acestui cuvânt, ce exprima voința domnului, dar și al îndeplinirii lui. Spre realizarea voinței domnului, credința lui este complectată de aceea a boerilor.

Această participare a panilor la actele domnești, indică astfel în mod oficial, așa putea spune, participarea lor la cărmuirea țării. Că această participare era reală și nu era numai o formă de cancelarie, cum ajunsese desigur a fi sub Ștefan cel Mare, apare atât din mai multe arătări ale actelor, cât și din unele știri, ce le avem asupra epocii, ce ne interesează.

Intr'adevăr ceea ce reese, ca un specific al actelor domnești ale acestei epoci, este numărul relativ însemnat al marilor boeri, ce-și pun — mai degrabă, ce-și impun în ele, nominal — credința, când sunt ele de oareșicare importanță. Astfel, dacă dânsii în actele interne ale lui Alexandru cel Bun, sunt de obicei în număr de 15 până la 20 — chiar 25 ¹⁶⁾ — ating cifra de 51 în actul din 13 Dec. 1421, prin care voevodul dăruiește foastei sale soții, cneaghina Rîngaila, târgul Siret și Volhovățul și alte mari averi. Asemenea subț succesorii săi se observă o cifră însemnată a panilor în unele acte, ca de pildă 40 în actul din 24 Feb. 1437 al voevozilor Ilie și

15) Desigur trebuie conexasat la cuprinsul sărac al acestui act absența „credinței” boerilor, spre a ajunge la concluzia puținei importanțe, care a trebuit dânsul să o aibă în ochii lui Ilie Voievod și a marilor boeri. Căci un asemenea act, fiind dat obiectul său, ar fi trebuit, dacă ar fi cumpănit greu în ochii lor, să aibă redacția bogată și înflorirea de stil, pe care le au actele externe importante — ca de pildă omagiile de vasalitate ale voevozilor — pe lângă numita credință a panilor și sfatului domnesc.

16) Act din 28 Iun. 1411.

Ștefan¹⁷⁾, 43 în actul din 8 Iunie 1443 al voevodului Ștefan II¹⁸⁾ — numărul lor în general depășind pe acela al predecesorilor lor din actele lui Alexandru cel Bun și deseori variind între 20 și 30 și peste 30¹⁹⁾. Ajunge la 57 în actul din Iulie—Septembrie 1456 al lui Petru III Vv., ce decide tributul de 2000 zloți sultanului Mohamed II.

Pe de altă parte în legătură cu acest număr al panilor în acte apare, în unele d.n. ele, mențiunea, că domnul decide și făptuește împreună „cu panii noștrii și sfatul nostru“²⁰⁾.

Reese deci, că panii aceștia indicați există și în afară de sfatul domnesc. Nu sunt numiți singuri panii aceia, ce compun sfatul²¹⁾, ci și alții, de sigur superiori ca putere în stat acestora, după rangul enumerațiunii și măbind astfel numărul celor cu asemenea putere.

Intr'adevăr, mai ales la succesorii lui Alexandru cel Bun, cifra panilor în acte se ridică față de necesitățile unei organizații începătoare de stat — căci vedem în statul, foarte probabil cu un veac mai vechi (mijlocul secolului XIII) și mai bine încheșat al Munteniei, numărul boerilor, enumerați în actele voevozilor, cu mult inferior ei²²⁾ — iar dânsa probează, această cifră ridicată, realitatea mențiunii, că de-

17) Actele date de ambii voievozi se deosebesc prin numărul însemnat al panilor, ce-și afirmă credința în ele, de obicei în jurul 20 și peste 30. (Vezi într'altelile actele din 23 Mai 1436, 14 Aug. 1437, 5 Mart. 1438, 2 Iulie 1439. Vezi actul din 29 Sept. 1441 cu 29 de pani în D. P. Bogdan, Acte Moldovenești, Buc. 1938, pg. 39). Asemenea actele ambilor voievozi mai sus numiți din 7 Februarie 1437 și 28 Oct. 1439 cu 26 pani, la Paul Mihailovici, Opt Documente Moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare, Iași 1933, pg. 10 și 13.

18) Aceiași observație ca în nota precedentă în privința actelor lui Ștefan II Voevod. Numărul panilor e în jurul lui 30; într'altelile 35, ca de pildă în actul din 3 Aug. 1443, 33 în actul din 24 Aug. 1443. Vezi și D. P. Bogdan op. cit. pg. 9.

19) Vezi notele precedente. În acelaș sens vezi într'altelile actele din 20 Iunie 1453 (al lui Alexandru II Vv. cu 26 de pani), și din 2 Iulie 1455 (al lui Petru III Vv. cu 24 pani).

În privința actului din 1456 numărul panilor, ce întăresc, propriu zis, voința domnească este de 52, la cari se adaugă cei 5 redactori al actul (pisari, printre cari, unul cu numele neobișnuit de Soliman). Asupra datei actului, vezi Fr. Babinger (Volumul omagial către frații Alexandru și Ion Lepădatu, București 1936, pg. 33 et sq) motivele pentru data actului în Septembrie 1455.

20) Vezi nota 10.

21) Precum în actul din 11 Febr. 1400, mai sus citat (pg. 7).

22) În actele lui Mircea cel Bătrân (1386—1418) și ale urmașilor lui până la 1457 numărul boerilor, ce rees chiar după acest număr a fi numai membrii sfatului domnesc se urcă până la cifra de 16 (act

ciziile se dau și se înfăptuiesc „cu panii noștrii“^{22 bis)} sau „cu panii noștrii și cu sfatul nostru“. Aci nu e deci o formă de cancelarie, ci expresiunea unei stări de fapt. Cei, cari figurează în acte cu rosturile și cu rosturile până acum analizate sunt prea numeroși spre a compune un sfat al domnului, în înțelesul, ce-l prezintă boerii sfatului domnesc din actele munteneste, ce sunt numiți spre a certifica, ca martori actul domnului, ci alcătuesc o adunare cu alt înțeles, și vom vedea care. Printre dânsii — fiind dată distincția de mai sus, „panii noștrii și sfatul nostru“ — domnul a putut să-și aleagă sfetnicii lui obișnuiți, cu care se chibzuiește zilnic; și aceștia sunt sfatul.

Reamintim, că toți acești panii figurează în acte nu numai pentru persoanele lor respective, dar și în numele întregii boerimi a Moldovei. Căci nu e pomenită singura lor credință, ci, precum am văzut, aceea „a tuturor boerilor „mari și mici ai țării“, ce urmează astfel credința fruntașilor lor.

Aceste enunțări ale documentelor și mai ales cifra panilor numiți, prea însemnată, am constatat-o, față de necesitățile unui stat deabia „descălecat“, ne arată în mod cert, că dânsii, panii moldoveni, sunt menționați în actele domnești, nu numai spre a adevăra ființa unui sfat al domnului și a-i certifica, în calitatea lor de sfetnici, actele lui — precum în Muntenia — ci pentru că, în afară de acest sfat, ca și în lăuntru lui, dânsii iau parte efectivă la cărmuirea țării — sub domn, dar împreună cu dânsul. Astfel participă la judecățile, ce vin în fața domnului — când părțile, precum grăesc acte domnești „vin înaintea noastră și a boerilor noștrii“. Voevodul, într'adevăr reese din acte, de sigur domn peste dânsii, iar ca un „primus inter pares“²³⁾.

din Ian. 1392. P. P. Panaitescu. Doc. T. Românești 1938, pg. 54, — act din 16 Sept. 1446, idem pg. 190), — dar variind de obicei între 8—12.

— Vezi și al meu, Din Hrisoavele lui Mircea cel Bătrân. București 1930, pg. 57 et sq.

22 bis) Vezi între altele actul din 6 Martie 1443 lui Ștefan II Vv. cu mențiunea boerilor dregători anume ai fratelui Petru-Vodă și a vistiernicului doamnei.

Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., pg. 8 nota 4.

23) Vezi ca indiciu al acestei situațiuni nota 5. Pentru judecățile domnești, vezi actele din 22 Sept. 1448, din 5 Iunie 1449 și 27 Oct. 1452. Exemplele se pot multiplica. Astfel nu e potrivită epocii ce o studiem — și nici aiurea cred — părerea lui Xenopol (Ist. Rom. I. pg. 194) despre despotismul asiatic al domnilor.

Principial astfel prin prezența lor în actele domnești, toată boerimea lua parte la guvernarea statului; iar de fapt, dânși participau la guvernare, în calitatea lor de fruntași și așa dar de reprezentanți ai ei. Și această participare a lor reese din altă arătare a documentelor.

E de observat, că, de obicei, sunt numiți mai întâi boeri, ce apar, ca nobili puternici, deseori desemnați ca locali, fără titluri de dregători. Dânșii, în generalitatea cazurilor, se perindă în actele domnilor, păstrându-și întâietatea locurilor. Astfel într'alții, în actele lui Alexandru cel Bun, panii Stanislav Rotompan, Bârlă dela Hârlău, Mihai dela Dorohoi^{23 bis}), Dragoș dela Neamț, Giurgiu dela Frătăuți, Vâlcea dela Lipnic²⁴) — în actele lui Ilie I Vv., aceiași Giurgiu dela Frătăuți, Mihail dela Dorohoi — în actele lui Ștefan II Voevod, pan Vâlcea (acelaș ca în actele părintelui și fratelui său) — în acele ale ambilor frați Ilie și Ștefan Vv., panii Duma Nemțanul, Manoil dela Hotin — în actele lui Petru III Vv., panii Neagoe, din nou Mihail dela Dorohoi, etc.

Boerii mari dregători apar mai rar în înșirarea panilor din acte, atât în cele ale lui Alexandru cel Bun, cât și în cele ale urmașilor săi. Par diluați în numărul predominant al celor, ce nu poartă un titlu²⁵), și sunt enumerați în general după aceștia. Titlatura marilor tagme boerești, ce urmau mai târziu să alcătuiască armatura administrativă a Moldovei, se completează numai încet cu încetul. Rând pe

23 bis) De obicei în acte pan Mihail. Mihail dela Dorohoi în actele din 13 Dec. 1421 (de dăruire către cneaghina Rimgaila) și 12 Mart. și 31 Martie 1423 și 12 Mai 1425, etc.) Despre Mihail dela Dorohoi și domeniile lui (52 sate, act 20 Dec. 1437), vezi M. Costăchescu, Observări Istorice. Iași 1927 pg. 3.

24) Vezi și actul extern al boerilor lui Ilie I Vv. din 19 Sept. 1436 la notele 42 și 44.

25) În importantul act din 13 Dec. 1421 pe 51 boeri, nu sunt citați, ca dregători decât doi: pan Vană Vornic (probabil Oană al actelor imediat precedente, vornic de Suceava, apoi vornic, astfel probabil mare vornic) și Lațcu posadnic. În cele mai multe acte ale epocii, ce o studiez, numărul marilor dregători variază între un sfert și o treime a panilor menționați, cu tendință de a se mări; ajung de obicei la jumătate în actele lui Petru III Voevod. Totuși în actul din 1456 — ce decide tributul către sultan — pe 52 de panii (în afară de pisari), numai 12 au titlul de dregători.

— Despre importanța lui Vană (Oană) vornicul și a neamului său, despre rosturile personajului său social — bătrân se călugărește sub numele de Daniil, la mănăstirea Humorului, — vezi M. Costăchescu, Neamul lui Oană, Dvornic de Suceava și Satele lui, Iași 1929.

rând găsim, dintr'un început „capitaneus“²⁶⁾ pe Dzula (Giula) și „marscalcus“²⁷⁾ pe Draguy (Dragoș) în actul de omagiu către Vladislav II., regele Poloniei, al lui Petru I Mușat, din 1387, stolnic pe Iurie și vornic pe Vlad în actul lui Roman Vv. din 18 Noembrie 1393²⁸⁾, vameș pe Dan și vistiernic pe Horeață în actul din 11 Fev. 1400, staroste pe Giurgiu și postelnic pe Stan în actul din 8 Martie 1407, ceașnic pe Liaș în actul din 16 Sept. 1408 (chemat paharnic în suretul din 15 Mart. 1410), pârcălab pe Șandru în actul din 28 Iunie 1411, posadnic pe Lațcu în actul din 13 Dec. 1421, logofăt pe Isaia în actul din 31 Martie 1423, vornic pe Șteful în actul din 22 Aprilie 1428, toate acte ale lui Alexandru I Voevod²⁹⁾. Ceilalți titulari ale marilor dregătorii apar mai toți în actele urmașilor săi³⁰⁾.

26) „Capitaneus“, dacă e posibil să corespundă la noțiunea de staroste (vezi în C. C. Giurescu, Contribuțiuni la Studiul Marilor Dregători, 1926, pg. 34) îndeosebi al țării Sepenicului, are mai mulți sorți să corespundă la aceia de viteaz (vezi nota 30)

27) „Marscalcus“ e foarte probabil — cert însă nu — vornicul (idem pg. 35). — Scriu numai spre mențiune aci, dregătoria de „namiesnick“ — locșitor — al Cetății Albe din actul din 3 Iunie 1374, de oarece autenticitatea lui e foarte discutată. (Costăchescu op. cit. I pg. 2).

28) Apar în acte și alți vornici decât acela sau acei depe lângă domn: astfel vornicul din Tg. Roman (7 Ian. 1403) — cel de Suceava (8 Martie 1407).

29) Indic, după codexul N. Costăchescu, apariția dregătorilor, conform vechimilor. Sunt în contradicție cu C. C. Giurescu pentru unii dintre dânsii: astfel, pentru logofăt, ceașnic și vameș, respectiv în acte din 7 Ian. 1403, 8 Oct. 1407, 3 Iul. 1449 după d-sa. În ceea ce privește pe vameș, susțin, că vămile din cauza căilor comerciale atunci existente. (Vezi N. Iorga, Istoria Comerțului Românesc, Buc. 1925, cap. I, pg. 76—79) și necesităților fiscale ale voevodului, fiind dintre primele instituțiuni înființate, numele de vameș al boerului Dan (vezi actul din 11 Febr. 1400; asemenea I. Nistor, Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau, Gotha, 1911 pg. 20, 22, 26 et sq. — N. Iorga, idem, despre organizarea vămilor, pg. 80 et 19), e logic să-l ținem, ca numirea titlului său de dregător. În privința organizării vămilor voevozii descălecători puteau lua exemple dela imediații lor vecini, Tătarii (Vezi Leon Cahun, Introduction à l'Histoire de l'Asie. Paris, 1896 pg. 297, 401 et sq.).

30) Clucerul (16 Nov. 1432), spătarul (1432), comisul (1436), portarul (10 Aug. 1442), cămărașul (6 Martie 1443), ploscarul (6 Martie 1443), vistiernicul doamnei (ibid), aprodul (18 Febr 1448), ap. C. C. Giurescu, op. cit. pg. 40.

Denumirea de viteaz, care o găsim, mai ales în primele acte ale epocii (Ionaș Viteazul, Dragoș Viteazul, din act. 30 Martie 1392 — Costea Viteazul, Grozea Viteazul, Dragoș Viteazul, Ioniș Viteazul în act din cca. 1399 — Dragoș Viteazul din trei acte din 1400 etc.) ca apoi să dispară, ca denumire de situațiune personală, rămânând ca o calificare a unei anumite categorii sociale, cu precizie îndatoriri militare (vezi I. Bogdan, Documentul Răzenilor din 1484 pg. 41 et sq. — Cursul meu lit. pag. 609 et sq.), oare dânsa n'avea în momentul acelor acte,

Ceea ce predomină deci nu este situațiunea de mare dregător, ci alta, ce nu poate fi, decât aceea de mare stăpân de pământ. O arată și numărul și rânduirea în actele domnești ale boerilor fără titluri, față de boerii dregători.

Căci boer, o știm, în epoca, ce ne interesează, a însemnat mai presus de toate proprietar depe urma concesiunii domnului, „din a sa ocină“ Țara Moldovei, conform concepției feudale³¹⁾, ce descălecătorii maramureșeni, o luaseră din regatul maghiar³²⁾, de unde veneau, și o aplicau „des-census“-ului lor, țării descălecate de dânsii^{32 bis)}. Iar marea proprietate fiind regimul normal al concesiunilor domnești, ce cuprindeau în general mai multe sate și locuri în pustu³³⁾, cu mențiunea nu rară „atât cât trebuie ca să se hră-

înțelesul unei anumite însărcinări, dacă nu al unei dregătorii? Viteaz avea desigur — o arată și derivația semantică calificativă a lui — un înțeles specific militar și ca atare e posibil, ca acest „eques“ din jurul — din „comitatus“ — voevozilor descălecători, asemănător întrucâtva în situație cu acei „equites“ din jurul suveranului ungar (vezi Akos von Timon. *Ungarische Verfassung und Rechtsgeschichte*. 1904. pg. 535, vezi și pg. 140, desemnarea de „serviens regalis“ în Bula de Aur, 1222, și în Decretul din 1267, ca părtaș al însoțirii regelui), să fi primit din partea domnului său însărcinări de administrație, în care să predomine caracterul militar, asupra unei anumite părți a țării. E posibil astfel, ca denumirea de „capitaneus“ — care și dânsa prezintă o noțiune pur militară, — să fi corespuns cu aceea de viteaz, ca în actul din 1384 (Dzula capitaneus, nota 26).

31) Vezi despre o concepție principală a sistemului feudal, lucrarea mea: *Cnezii (chinezii) Români, București, 1938* pg. 74.

— Pentru expresia „pământul nostru, ocina noastră“ aplicată Țării Moldovei de către domni, vezi într'altele actele din 28 Nov. 1399 (suret). 11 Febr. 1400, 25 Martie 1400 (extern), 25 Mai 1411 (extern), 10 Apr. 1429—32 (suret), etc., etc.

32) Idem, op. cit. pg. 76 et sq.

32 bis) Despre asemănare între „descensus“ din vechiul drept public maghiar și descălecare, conform vechei concepții românești, vezi *Cnezii Români*, pg. 72, nota 190 și pg. 80, nota 223.

33) Regimul marii proprietăți, cu caracter feudal, reese din discriminarea drepturilor de proprietate asupra bunurilor funciare ale epocii, astfel cum se poate adeveri din documentele ei. Stabilesc această discriminare într'un studiu în curs de apariție: *Vlahii*, la nota 38. Enumer câteva din acte de donațiune sau confirmare, privitoare acestui regim: act din 11 Febr. 1400 pentru 6 sate — din 28 Ian. 1409 pentru 7 sate — 25 Apr. 1420 p. 20 sate — 1426 p. 7 sate — 10 Ap. cca. 1429—32 p. 13 sate și alte întinderi — 3 Iunie 1429 p. 34 sate și locuri, din care un loc de hotar de 10 sate — 17 Iunie 1429 p. 6 sate și 4 locuri — 13 Iunie 1436 p. 8 sate și 7 locuri — 20 Aug. 1436 p. 9 sate — 19 Sept. 1436 p. 8 sate — 20 Dec. 1437 p. 52 sate — 24 Aug. 1443 p. 10—12 sate (doc. cu lipsuri) și locuri — 18 Febr. 1445 — 15 Iulie 1448 p. 34 sate și locuri, prisăci, etc. Actele sunt date în beneficiul unui titular sau al moștenitorilor unui proprietar.

nească unul sau mai multe sate“^{33 bis}), logic reese, că panii din acte, mai ales acei, pe cari încrederea sau prietenia domnului, îi chema în jurul lui — sau încă acei, cari, prin situațiunea lor considerabilă se impuneau lui — astfel ca părtași înconjurării și ai sfatului său, fără ca să mai trebuiască să fie mari dregători — dâșii erau fruntașii, ca avere și ca influență socială ai acelor puternici proprietari, ce erau în general boerii acelei epoci³⁴).

Pe de altă parte slăbiciunile și lipsurile armaturei administrative ale tagmelor boerești, încă în curs de formație — indiciu cert al insuficienței puterii centrale domnești — arată tocmai partea, ce o luau proprietarii de domenii în guvernarea unei societăți etatice începătoare. Ca peste tot aiurea, în lipsa puterii centrale de stat, guvernau puterile particulare locale — aci „stăpânii locurilor“, după vechea expresie moldovenească; în ce modalități și măsură o vor stabili cercetări ulterioare. Iar în jurul domnului situația unui personaj cu rol de conducere în stat nu necesită așa dar, atunci, titulatura unei mari dregătorii. Firește, că și dregătorii fiind boeri, în calitatea lor de proprietari, erau numiți în dregătorii respective din sânul acestora.

Astfel cei mai mulți dintre marii boeri n’au fost titulari de dregătorii^{34 bis}). Hotărît primă pentru situațiunea boerilor, calitatea lor de proprietari de seamă, nu aceea de dregători. De aceea aceștia sunt de obicei enumerați în acte după boerii fără titluri și de aceea nu e menționată, în general, ca nefiind importantă o situațiune de fost dregă-

33 bis) Vezi într’altele act din 28 Dec. 1428.

34) Ca și în actele primei epoci ale diplomaticeii principatului muntean, boerii fără titluri apar de obicei în capul boerilor dregători. (Vezi al meu Hr. lui M. c. B. pg. 58 et sq).

34 bis) Și astfel în acest caz, dacă nu poartă titlul dregătoriei, e că nu-l au. E cazul panului Mihail, pe care nu-l găsesc, ca părcălab în actul din 31 Martie 1423, nici în cel din 24 Iulie 1428, și nici în cel din 15 Oct. 1427 (nu 1426). Dar în primele două acte, — din 1423 și 1428, — este arătat, ca părcălab în isvoarele citate de C. C. Giurescu. (op. cit. pg. 8). De unde autorul trăgea concluzia, că „urmează foarte „probabil, că avea această dregătorie și la 15 Octombrie 1426 (27), dar „redactorul hrisovului nu îl dă“. Asemenea în alte isvoare citate de autor nu-l găsesc pe pan Mihail, ca părcălab, în actul din 16 Febr. 1424 și nu găsesc actul din 4 Dec. 1427 în codexul Costăchescu. Pan Mihail în chestie e desigur Mihail dela Dorohoi.

tor³⁵⁾. Se întâmpla chiar ca dregători — și dintre cei principali — să nu-și pună titlul în acte³⁶⁾.

Așa dar, pe baza situațiunii lor de mari concesionari feudali ai domnului și astfel boeri locali prin forța lucrurilor și deseori desemnați ca atari, cei mai însemnați dintre dâșii și deasemenea dintre dâșii, acei, pe cari alegerea voevodului îi chema în capul unei dregătorii, participau — m'ăși încumeta să spun sub președinția lui — la cărmuirea țării.

* * *

Actele externe arăt și ele rolul considerabil al marii boerimi, stăpână de domenii.

Căci e evident, că faptul chiar al dublării actelor domnești, ca în speță unele de omagiu feudal către regele Poloniei, de acte respective ale boerilor, dintre cari de obicei — dar nu totdeauna—figurau în ele cei mai mulți și cei mai de seamă dintre „panii“ și dintre aceia din „sfatul nostru“ din actele interne³⁷⁾, dovedește, că acele acte domnești n'aveau

35) C. C. Giurescu op. cit. pg. 18. — E și cazul lui pan Negru vornic în actele din 7 Ian. 1403, 16 Sept. 1408 (împreună cu pan Vlad), 29 Ian. și 18 Apr. 1409, dar care fiind înlocuit în vornicie de către pan Ion, în actul din 2 Aug. 1414, de către pan Ivan (probabil precedentul pan Ion) în actele din 20 Aug. 1422 și 16 Febr. 1424, de pan Cupcici în actele din 14 Sept. și 16 Sept. 1427, nu este menționat ca fost (sl. biv.) vornic în toate aceste acte; precum nici pan Cupcici nu are această denumire, când îi urmează pan Giurgiu în numita dregătorie, în actele ulterioare.

36) Astfel pan Hudici vornicul din actul extern din 19 Sept. 1437 și din alte acte interne ale epocii, din care actul din 7 Dec. 1436, e menționat fără titlul său. Asemenea în actul intern din 19 Sept. 1436. Vezi asemenea actul din 13 Dec. 1421; în acel moment existau dregătorii (vezi pg. 15), în afară de cele de vornic și posadnic menționate (vezi nota 25), ai căror titulari nu sunt arătați ca atari. Astfel Dămăcuș stolnicul și Dan ceașnicul din actele din 25 Apr. 1420 și 12 Mart., 20 Aug. și 25 Dec. 1422. Sunt și alte exemple.

37) În actul intern de limba latină din 1 Mai 1384 al lui Petru I Vv. figurează aceiași boeri Bârlă (Borla) și Giula (Jula), ca în actul de omagiu feudal din 6 Mai 1387. Aceiași observație pentru actele interne din 30 Martie 1392, 18 Nov. 1393 și actul extern de acelaș omagiu feudal, datat înainte de 6 Ian. 1395, în privința panilor Bratul și Stanislav; asemenea pentru actul de acelaș omagiu feudal al lui Ilie I Vv. din 3 Iunie 1433, în care figurează 30 de boeri, dintre cari cei dîntâi sunt acei, cari sunt menționați în actele interne, ca Mihai dela Dorohoi, Giurgiu dela Frătăuți, Vâlcea, Giurgiu Jumătate, Dan, Cupcici, Isaia, Lazor etc. etc. (vezi actele interne din acelaș an 1433). Sunt însă și boeri, care nu figurează în aceste acte interne, ca Nemirca, Lațco, Boț, etc., etc. Asemenea mai aceiași boeri în actul identic al lui Ștefan II Vv. din 13 Ian. 1434; ei figurează așisderea în actele interne ale voevodului din epocă, dar alții nu sunt menționați în aceste acte, ca Bogus, Pașcov, Boris, Gringovici. etc. etc.

Vezi în această chestiune notele 42 și 44.

valoare deplină, dacă nu erau confirmate și astfel perfectate de susnumitele acte ale boerilor. Iar în ceea ce privește acele acte externe, ce nu comportau dublări din partea boerilor, ci redactarea unui act unic, confirmările boerilor rees asemenea, ca neapărate pentru valoarea lui — fie, că ele urmează declarației domnului, repetând-o întrucâtva, ca în actul lui Ștefan I Vv. din 6 Ian. 1395, fie că ei se obligă laolaltă cu domnul, ca în actele de omagiu feudal ale lui Alexandru cel Bun către „craiu“ Poloniei, din 1 Aug. 1404 și 6 Oct. 1407, în care numele lor urmează imediat după cel al voevodului³⁸⁾.

Numărul însemnat al panilor din actele externe, prezența în unele din ele a unor pani, ce nu figurează printre acei menționați în actele interne³⁹⁾ ale aceluiaș răstimp, pe lângă aceștia, ce figurează aci sau în ambele specii de acte, arată realitatea obligațiunilor, ce dâșii își iau, odată cu domnul lor, în calitatea lor de boeri de frunte, adică de proprietari cei mai de seamă ai pământului țării. Căci această supericără situațiune socială rămâne atunci singurul temei al prezenței lor în actele externe, în care, ca părtași, își urmau domnul. În realitate concesiunea de pământ din partea domnului, era legătura cea mai puternică, ce-i alătura de dânsul, deoarece ea era pe lângă temeiul credinței lor și titlul juridic al situațiunii lor de stăpâni de pământ întins din „țara“ lui.

În calitatea aceasta se angajează ei, ca feudali, ce au primit dela voevod stăpâniri ereditare peste părți din țară, din „ocina“ lui⁴⁰⁾ și cari înțeleg, ca atar, să ia parte la cârmuirea țării, alături de dânsul, ce stăpânește peste ei, țara lui întreagă. Această concepție reese clar din actul din 19 Sept. 1436, ce dublează din partea lor omagiul lui Ilie I Vv. către regele Poloniei, căci pe 35 de boeri găsim 28 din cei

38) Ei însoțesc pe domn, când el mergea într'un oraș din Polonia, să presteze omagiu către suzeranul său; astfel, ca în actele mai sus citate, la Camenița și la Liow.

39) Vezi notele 37, 42, 44. Vezi într'altele actul extern din 4 Iunie 1433 și cel intern din 15 Iunie 1433 spre comparație. În cel dintâiu figurează panii Neagoe pisar, Stan vistiernic, Stan Bărlici, Mihail Popșa, Ciurbă, Limbădulce, Lațco Boț, Nemirca, Ivașco proclnic, Măclea, Duma, Mircea, Ilieaș, absenți în actul din urmă. Exemplele se pot multiplica.

40) Vezi nota 31.

mai însemnați arătați după localitatea stăpânirilor lor respective din „pământurile supuse“⁴¹⁾, precum și după ascendența lor — atunci, când în celelalte acte ale epocii, nu apare această desemnare localnică și ereditară a lor⁴²⁾. Iar spre a ilustra faptul observat mai sus⁴³⁾, prezența în acest act a unor boeri, ce nu figurează de obicei în actele domnești, cum de pildă, ca izbitor contrast, a celor, ce nu sunt menționați în actul intern tocmai de aceeași dată de 19 Sept. 1436, precum absența din actul extern al altor boeri, care sunt enumerați în actul intern, arată, că în actul lor către rege se impuneau aceia, a căror situațiune de mari stăpâni

41) Vezi scriptura actului din 19 Sept. 1436 din nota următoare.

42) Scriptura actului începe astfel: „Noi panii domnitorului nostru, Ilie Vv. anume pan Vâlcea dela Lipnic și pan Isaiea dela Baea și pan Petre vornic dela Hudineți, pan Ucleată dela Zubrouți, pan Șteful dela Șerbănești și pan Duma Brănișteariul și pan Lazăr dela Tulova și pan Mândrea al lui Jumătate și pan Stanciu dela Băgăești (Buhăești?), pan Stanciu Bărlici dela Voroneț și pan Vitolt dela Ripujinți și pan Dinisco cancelar dela Hropotouți, pan Ștefco al lui Giurgiu dela To-porăuți, pan Danco al lui Giurgiu dela Frătăuți, pan Stan posadnicul și pan Băloș subceașnic și pan Berindeiu stolnic și pan Dămăcuș dela Serețel și Ioaniș dela Șimuș și pan Sima al lui Mihailaș dela Izgneaț, și pan Boguș dela Mihăești și pan Hodco dela Mamornița și pan Mîsea al lui Ravaș și pan Ioachim al lui Calian și pan Ivașco dela Rogoșești și pan Roman al lui Hudici și pan Boris dela Cucur, pan Stanciu comis, pan Nemirca al lui Iațco și pan Alexandru spătar și pan Mic dela Silișești și pan Ileaș spătar și pan Sendrică pisar și pan Ivașco al vornicului, pan Ileaș al lui Negrea și toți cavalerii și boerii și sfatul mai înainte numitului și prea puternicului Ileaș Voevod, dom-nul țării Moldovei, împreună cu toate pământurile supuse și cu toți aceștia, ce vor fi în aceste pământuri, facem cunoscut, etc., etc.“. E de observat, că în din acești 28 boeri cu denumirea locurilor, ce le posed și a ascendenței lor, 21 arăt această denumire, unii împreună cu ascendența lor, iar restul de 7 numai ascendența lor. Deși calitatea de dregător pentru cei mai mulți din act, ce au această calitate, pare să-i scutească de denumirea locului stăpânii lor, totuși unii dintre ei, cei mai însemnați după rândul lor, astfel Petru vornicul și Dinisco cancelar, adaugă la numirea dregătoriei lor și numele locului, unde sunt ei stăpâni.

E de observat asemenea, că acei dintre boeri, ce figurează în ambele acte din 19 Sept. 1436, dâșii își arată în actul extern proveniența lor locală, denumirea stăpânirii lor din pământul Moldovei, pe care o omit în actul intern. Astfel, banii Vâlcea dela Lipnic, Petru vornic dela Hudineți (Petru Hudici din act intern), Uncleată sau Ucleată dela Zubrăuți, Stanciu Bărlici dela Voroneț, Isaiea dela Baea, Lazăr dela Tulova, Vitolt dela Ripujinți, Boguș dela Mihăești. Pan Roman din actul extern își arată ascendența. Probabil acelaș cu pan Roman din actul intern.

43) Vezi nota 39.

de „pământuri supuse“, era, ca atare, precumpănitoare în scopul garanției de dat actului domnului lor⁴⁴).

E singura explicație, ce o pot da prezenței, desigur intenționată în numitul act extern din 19 Sept. 1436, a unor boeri, ce apar cei mai mulți în calitatea lor de mari proprietari, înlocuind aci pe alți boeri obișnuiți în acte — și asemenea, ce o pot da faptului, că acei ce figurează în ambele acte din 19 Sept. 1436, se arăt, în cel extern, cei mai numeroși și cei mai însemnați, ca feudali, ca stăpâni de domenii, vădit ai unor centre locale, situațiune, ce n'o menționează în actul intern⁴⁵).

* * *

Astfel citirea și interpretarea actelor interne și externe ale epocii, ce o studiem, după ce ne-au arătat importanța rolului marilor boeri din prezența lor în acte⁴⁶) — unde își pun credința — ne face să vedem cauza efectivă a acestei importanțe sociale a lor: situațiunea lor de proprietari de întinse domenii⁴⁷), ce face dintr'înșii personaje sociale puternice, mai puternice, decât marii boeri munteni contemporani⁴⁸).

Această stare de fapt a putut oare dânsa ajunge a fi

44) Astfel următorii boeri, ce figurează în actul intern din 19 Sept. 1436, precum de obicei în actele interne ale momentului, nu sunt menționați în actul extern cu aceeași dată, anume Giurgiu dela Frătăuți, Mihail Popșa, Duma Limbădulce și fratele săi Mircea, Stanciu postelnic, Cosma Sandroviți, Fărău, Manoil Grecu, Pașco, Baloș paharnic, Leu. În schimb sunt enumerați următorii boeri în actul extern din 19 Sept. 1436, care nu sunt pomeniți în cel intern: Șteful dela Șerbănești, Duma Brăniștearul (sau Duma Micaci din alte acte interne ale epocii, vezi Costăchescu, II, pag. 561), Stanciul dela Buhăești, Dinisco (cancelarul) dela Hropotăuți, Stețco dela Toporăuți, Danco al lui Giurgiu dela Frătăuți, Stan posadnic, Dămăcuș dela Serețel, Ioaniș dela Șimuz, Sima dela Izgneaț, Misa al lui Ravaș, Ioachim al lui Calian, Ivașcu dela Rogoșești, Roman al lui Hudici (dar poate fi și acelaș cu pan Roman din actul intern), Boris dela Cuciur, Nemirca al lui Iațco, Mic dela Silișești, Ileaș spătar, Sendrică pisar, Ivașcu al vornicului și Ileaș al lui Negrea. Să se observe că printre aceștia sunt numai 4 dregători, pe lângă majoritatea celorlalți, ce-și pun locul stăpânirii lor sau a ascendenții lor nobiliare, ca temeluri de prestigiu și de putere socială.

45) Vezi nota 42 — fine.

46) Vezi partea II-a parag. 1.

47) Vezi parag. precedent.

48) Vezi I. Bogdan, note de curs, Ms. Ac. Rom. 5227, pg. 141: „Boerii sunt mult mai puternici în Moldova decât în Muntenia“.

normalizată în stare de drept? Luat'a naștere, mai ales sub influența Poloniei suzerane, ce își stabilește înrâurirea, la începutul domniei lui Alexandru cel Bun⁴⁹), luat'a naștere o instituțiune organizată, o adunare astfel a marilor boeri, ce-și atribuiau în mod constant, anumite privilegii, în anumite priiejuri, în conducerea țării? Nu cred, în starea actuală a știrilor, în existența unei asemenea instituțiuni, a unui seim, cum s'a scris de curând^{49 bis}) cum vorbește actul din 25 Iunie 1441 — seim asemănător celui în ființă în Polonia epocii⁵⁰). Asemenei instituțiuni se nasc și se stabilizează cu vremea. Noi trebuie să avem totdeauna în vedere timpul cel scurt, ce se petrece dela moartea lui Alexandru cel Bun (1432) la advenirea lui Ștefan cel Mare (1457). Într'un sfert de veac se pot încerca imitări, sau adopta numiri străine, nu se înfiripează instituțiuni. Iar a ne gândi la existența de seime înainte de 1432, n'avem nici un motiv la aceasta⁵¹).

Dar lipsa instituțiuni nu împiedică starea de fapt, ce se întâmpla la prilejuri, când marii boeri își puteau impune voința. Trăind în jurul voevodului, ce nu urca treptele tronului, decât cu consmțământul lor⁵²) și care se sprijinea

49) Vezi actul din 7 Ian. 1403 al lui Alexandru I Vv. (pg. 4). Definitivarea titlului de pan, ce începe cu acest act, dat boerilor din acte, după modelul actelor polone, e un prețios indiciu al stabilizării acestei influențe. E de observat, că dispăre în acel moment denumirea de viteaz, dată unor mari boeri, încă în actele imediat precedente ale aceluiaș domn, astfel Dragoș Viteazul din actele din 11 Feb., 29 Iunie, 4 Aug. 1400, Ioaniș Viteazul din acest din urmă act; denumire destul de deasă în actele anterioare domniei lui. (vezi îndeosebi actul lui Iuga Vv. din circa 1399), și ce denotă îndelungata influență a organizațiilor maghiare.

49 bis) D. P. Bogdan, op. cit. pg. 8

50) D. P. Bogdan, op. cit. pg. 34. Actul e scris „la seim“ în satul Bulgari. E singura știre cunoscută mie, până în prezent, care menționează cu această denumire o adunare a boerilor, enumerați într'un act domnesc al Moldovei, sau ținută în alt mod. Ca atare e insuficientă de a dovedi în Moldova o instituțiune asemănătoare seimului polon. Denumirea — singură — dată numitei adunări din 1441 nu probează existența instituțiuni.

51) Nici înainte de domnia lui Alexandru I Vv, nici în timpul domniei sale, nu avem vreo știre, care să îndrituiască existența unei asemenea instituțiuni.

52. Vezi Cronica lui Grigore Ureche și lui Simion Dascălul, ed. C. Giurescu, 1934, despre urcarea în scaun a lui Ștefan cel Mare, pg. 29: „Deci Ștefan Vodă strâns-au boerii țării și mari și mici și altă curte mărunță...“.

numai pe dâșii, căci ei stăpânesc în țară, stăpânind „pământurile“ ei și pe acei cari sunt în aceste pământuri, „supuse“ lor⁵³⁾ prin hărăzirea domnească — guvernând astfel în capul lor, dar cu ei împreună, dâșii repede ajung, în lipsa unui ferm principiu ereditar⁵⁴⁾, care să hotărască, fără atingeri și șovăiri, succesiunea la scaunul domnesc, nu numai să prelungească o situațiune, inherentă chiar fundării statului, începuturilor sale, și care pusesse țara „în mâna lor“⁵⁵⁾, dar desigur să o stabilizeze întrucâtva. Luptele fratricide ale succesorilor lui Alexandru cel Bun, războaiele civile cunoscute, cu ajutorul vecinilor, îndeosebi al Polonilor, nu puteau să ducă, decât la întărirea situațiunilor lor în stat, în dauna puterii și prestigiului principelui, pe care nu-l priveau pe un plan superior, deosebit⁵⁶⁾.

Desigur, că în această destrămare a puterii centrale a luat parte și influența Poloniei și a instituțiunilor sale, pre-

53) Vezi nota 42, actul extern din 19 Sept. 1436.

54) Vezi I. Bogdan, *Ibid.* pg. 142, îndeosebi despre influența rusească asupra normelor succesiunii domnești.

55) N. Iorga, *op. cit.* III, pg. 311, despre împrejurările interne ale advenirii lui Alexandru I Vv.: „Dar țara este pe mâinile lor (a boerilor) și Domnul atârna de dispozițiunile schimbătoare ale acestei nobilimi, care nu voia să-și primească un stăpân statornic....“. Vezi în importantul act din 11 Iulie 1428 (publicat de Paul Michailovici, *op. cit.* pg. 7) în care Alexandru I. Vv, enumerează cincizeci de biserici din ținutul Sucevei, ce „am adaos mănăstirii Adormii Preacuratei Năș-„cătoare de Dumnezeu, care este la Bistrița“, cât se dovedesc de numeroase ctitorii boerilor locali, ținându-se seamă numai de o desemnare preciză a fundației sau a posesiei lor, lăsând la o parte, orice desemnare, ce nu indică, în mod cert, asemenea origină sau situațiune. Cea ce nu exclude probabilitatea, că și cele, ce sunt desemnate după o denumire impreciză, să fi fost construite tot de boerii, respectivi „stăpâni ai locurilor“. Astfel, ca sigure ctitorii sau posesii boerești, biserica lui Mihail Lungu — bis. de la Ștefan — bis. de la Boț (vezi despre pan Lazăr Boț, actul din 13 Dec. 1421) — b. de la Popa Coste (vezi pentru popi proprietari, într'alte, actul din 16 Feb. 1424, pentru popa Iuga, actul din 25 Mai 1434, pentru popa Ioie, ect., ect.). — b. dela Mituc — b. dela Zanevici — b. de la Borcea — b. de la Dănilă — b. de la Sluga Stan — b. de la Călin — b. de la Treabeș — b. dela Miclea pe Tazlău — b. lui Bariu — b. dela Petru Bârsan — b. de la Hindou (p. Hândău, ca nume personal, vezi act fără dată — regist — de la Iuga-Vodă. M. Costăchescu, *op. cit.* pg. 2) — b. de la Șendrea — b. de la Porcu (pentru neamul Porcu, vezi într'alte act din Feb. 1437. P. Mihailovici, *op. cit.* pg. 12). — b. lui Gorci-man. — 6. lui Bogdan de la Valea Albă.

56) Vezi nota 5

cum am avut ocazia s'o constatăm mai sus, tocmai din dorința de imitație a instituțiilor sale mai de seamă.

Predominanța această efectivă a marii boerii e faptul social principal — generator de norme juridice — dinaintea de Ștefan cel Mare. Evenimentele ce se petrec, instituțiile ce dăinuiesc atunci, nu pot fi explicate, de când având-o în vedere. A trebuit personalitatea covârșitoare a marelui voevod, ca să-i puie capăt și să așeze definitiv statul Moldovei.

*Domnului Profesor Universitar
ANIBAL TEODORESCU,
cu recunoștință.*

Ce înțeles au avut actele de donațiuni domnești de pământ la începuturile voevodatelor ¹⁾

(Contribuție la studiul fundării Voevodatului Munteniei)

Comunicare făcută la Academia de Științe Morale și Politice, în ședința din

11 Februarie 1942

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Una din chestiunile cele mai interesante ale trecutului nostru este aceea a modalităților de constituire a statelor românești, a întemeierii voevodatelor Munteniei și Moldovei.

Cum s'au fundat ele — ce instituțiuni au luat ființă și au dăinuit, ca ele să poată exista și să poată persista, la ce norme de organizație socială s'au supus oare oamenii epocii, conducători ca și conduși, ca să creeze alcătuirea, ce înaintașii noștri, ca și noi considerăm, sub apelative diferite, ca stat, numescă-l dânsii țară sau voevodat, chemându-l noi, așa cum îl chemăm : stat ? Iată chestiunea, ce se poate pune.

Chestiunea aceasta are interesul ei din multe puncte de vedere. Să nu reținem decât două ; cele mai importante, după avizul nostru. Mai întâi lămurind chestiunea cum s'au fundat statele românești—dar lămurind-o, pe cât putem aci, căci dânsa fiind prea vastă trebuie să ne mărginim în prezenta expunere numai la o latură a ei, asupra căreia de altminteri n'avem pretenția de a aduce o definitivă lumină — lămurind

1) Extras din Analele Facultății de Drept, Anul IV, No. 1-2.

astfel chestiunea *cum*, putem să ajungem să vedem *dece* s'au fundat aceste state. Și atunci din îmbinarea motivelor întemeierii de stat cu datele, ce ni le furnizează textele și cronicile, atât străine cât și românești, putem să sperăm să ajungem la unele precizuni, ce nu ni le permit elementele actuale ale diplomatiei, până în prezent cunoscută.

În al doilea rând, răspunsurile, ce vom încerca să le căpătăm la chestiunea noastră, cum s'au constituit voevodatele, ne pot servi la lămurirea unei anumite metode pentru cercetarea trecutului în general — a trecutului nostru în special: aceea a cercetării lui prin studiul instituțiilor juridice ale epocii, ce ne interesează, atunci când textele lipsesc sau sunt insuficiente spre a ne lămuri. E serviciul, pe care în mod curent Filologia, Arheologia și Toponimia îl aduc Istoriei. Asemenea Dreptul, prin stadiile instituțiilor sale, poate aduce servicii analoage, deoarece existența la epoca studiată a unor anumite stări de drept aduce lumini, ce nu ni le dau alte izvoare. Într'adevăr anumite stări de drept nu sunt explicabile decât prin anumite stări sociale și nu presupun decât un număr limitat de influențe cunoscute, precum comportă anumite stări politice. Apar și se lămuresc atunci reciproc fenomene înrudite și generale. Astfel dovada ființei unor instituțiuni, cari se raportează la începuturile voevodatelor și la modalitățile lor de constituire, pot desigur, prin comparație și analogie, clarifica aspecte, asupra cărora textele tac.

Nu trebuie să uităm, că avem în spatele nostru acel terribil *hiatus* al istoriei noastre — al celor aproape o mie de ani de întuneric dela retragerea legiunilor lui Aurelian, până la primele mențiuni precise despre Vlahii Daciei Traiane. El începe abia acum a se lămuri prin cercetările erudiților contemporani pe alte căi decât acele ale textelor. În această luptă cu dânsul, oricăre metodă, numai științifică să fie, este utilă. Credem, că și Dreptul, prin procedeele sale de comparație și de analogie, poate aduce aci serviciile sale.

Am marcat însemnătatea chestiunii noastre despre modalitățile de întemeiere ale principatelor. Precizăm acum ceea ce spuneam mai sus, că fiind dat amploarea chestiunii nu putem examina în expunerea noastră, decât o latură a ei și anume lămuririle, ce le pot aduce donațiunile domnești

de pământ la începuturile voevodatelor și astfel și lumina, ce o pot revărsa asupra fundării lor. Și analizăm semnificarea acestor donațiuni din cauza marelui interes, ce-l prezintă. Intr'adevăr ființa donațiunilor domnești ne duce în miezul chestiunii însăși a întemeierii principatelor, fiind dat că ne duce direct la domn.

Suntem îndrituiți, după cunoștințele, ce le avem, să susținem, că domnul a fundat statul, adică că la un moment dat o căpetenie politică — un voevod în speța Munteniei și Moldovei — și-a putut întinde stăpânirea asupra regiunilor, ce formau țările respective, și-a putut stabili autoritatea asupra societăților omenești, ce le locuiau, centralizând în mâinile sale conducerea lor, având un minimum de organizație administrativă, care să permită această centralizare și această conducere.

Putem susține această schemă a voevodului fundator, pentru că și textele — cronici și acte — și tradițiile, ce nu trebuiesc înlăturate, căci și ele completează textele, și în sfârșit cunoștințele, ce le avem despre guvernarea societăților în aceeași epocă medievală — situează pe șeful politic, aci domn și voevod, ca figură centrală, dela care toate purced.

A existat un stat — un voevodat — muntean, precum un stat moldovean, pentru că a existat un domn — un voevod — în prealabil, care l-a fundat. Domnul a fost statul și s'a confundat cu el, înainte ca aceste două noțiuni să se despartă.

Cronicele muntene ne vorbesc de Radu Voevod, herțeg de Făgăraș și Amlaș, care și după acte și inscripții¹⁾ a fost „din început descălecător Țării Românești“. Iar în inscripția din 1636, pe care Matei Basarab o pune la restaurarea bisericii din Câmpulung, și pe care o arată, ca zidită de Radul Vodă Negru, descălecătorul — într'insa, el, Matei Basarab se intitulează „Domn creștin în Țeara Românească și întru moșia lui, carea este dintru Ungarie descălecată“¹⁾. În actele cele mai vechi este atestată numirea de Ungro-Vlahie, ca desemnare a principatului muntean.

Tradiția pomenește asemenea de Negru Vodă descălecă-

1) A. Xenopol. Istoria Românilor, Iași, 1889. II. pg. 14 et sq. — Onciul. Originile Principatelor Românești, notele 1, 2, 4, pag. 109 et sq. (Origina Principatului Muntean). Titlul lui Radu-Vodă e o traducție din slavă. (Istoria Țării Românești ed. Ioanid. Buc. ap. Onciul).

torul, de descălecarea țării, în sens de întemeiere a ei, ca stat, de către voevodul legendar.

Asemenea în Moldova cronicile ne vorbesc de descălecarea țării de către Dragoș. Subt pana cronicarilor, ca și a învățaților, descălecarea ia înțeles de fundare a statului de către voevod. E un înțeles, ce trece în tradiție și pe care și-l însușește vocabularul curent al actelor moldovene — ca și muntene — dând cuvintelor de descălecarea și de a descăleca și semnificarea de apropiatare a solului.

Trebue însă spus, că majoritatea autorilor contemporani nu admit fundarea statului muntean, ca datorită unei descălecări venite de peste munți, ci o privesc, ca produsă de un proces evolutiv intern al societăților românești din cuprinsul țării²⁾. Primul domn documentar și preciz stabilit ar fi Basarab, învingătorul lui Carol Robert; el continuă și încheie atunci această primă fază a întemeierii voevodatului muntean³⁾. În schimb pentru Moldova, în mod unanim, istoricii admit fundarea statului prin descălecarea, ținând însă pe Bogdan, iar nu pe Dragoș, drept fundator^{3 bis)}. Intemeierea Moldovei este deci o operă a unui principe, având un caracter bruscat. Suntem de acord cu dânșii.

În ceea ce privește Muntenia însă, trebue ținut seama, după părerea noastră, în chestiunea întemeierii sale ca stat, de această descălecarea, pomenită cu atâtă insistență de cronici, de acte și inscripții, și trecută atât de profund în tradiția poporului. Ne obligă la aceasta o constatare foarte interesantă; anume asemănarea de înțeles a descălecării din diplomaticele muntenești și moldovenești cu *descensus* al diplomați-

2) C. C. Giurescu. Istoria Românilor, 1935. I. pg. 344. „Intemeierea Munteniei nu se datorește unor descălecători, veniți din Făgăraș, ci reunirii sub o singură stăpânire românească a diferitelor formațiuni politice, cnezate și voevodate din dreapta și stânga Oltului“.

3) N. Iorga Istoria Românilor. 1937. III. pg. 156. „Băsărabă nu e un întemeietor, ci un continuator, iar la urmă și un liberator“.

3 bis) Vezi I. Nistor, Lucius Arovianus, Eroul Țării Șipenițului, An. Ac. Române, Seria III, t. XXIII, 1940—1941. — pg. 148 et sq. — E foarte probabilă teoria autorului, că de fapt n'a avut loc o singură admigrare de Maramureșeni, care să fi întemeiat statul Moldovei, ci mai multe consecutive în acel răstimp, pe cari le-a culminat însă descălecarea lui Bogdan, dându-le lor, precum și alcătuirilor sociale băstinașe, organizarea de stat, prin cuprinderea lor sub o singură căpetenie, ce astfel a strâns sub dânsa marea majoritate a elementelor românești, imigrate sau băstinașe.

cei ungare, — asemănare, care în unele privinți merge până la identitate de înțelesuri.

Intr'adevăr este vorba în actele ungare din cea mai veche diplomatică, precum în aceea din secolele XIII-lea și XIV-lea—redactate precum știm în limba latină, — de *descensus* de pe cal, de *descendere equos* sau încă de simplu *descensus*, dar care prin însuși înțelesul său arată descinderea de pe cal, astfel descălecarea, și care cu alte cuvinte semnifică atât luarea în posesiune a unei întinderi de pământ — de obicei o întreagă regiune în scop de ocupare durabilă de către rege sau de către resortizanții lui, spre a fi cuprinsă în regatul maghiar — cât și organizarea unei regiuni sau unui anumit loc al regatului din punct de vedere administrativ și judiciar. Și trebuie ținut seama, că un *descensus*, ca în primul caz, pe un întins teritoriu, presupune, prin însăși înfăptuirea lui, chiar atunci când nu urmau descrierea modalităților de administrație sau mai ales de judecată, luarea de măsuri de organizare, ce le comporta ființa de stat a Ungariei ⁴⁾.

4) Vezi — într'alte — despre *descensus*-urile triburilor maghiare, condusă de „capitanii“ lui Arpad, în Keza, *Gesta Hungarum et Hungarorum* (Trad. Poppa-Liseanu în *Isvoarele Istoriei Românilor*, București, 1935, pg. 40) „Isti quidem capitanei loca descensumque ut superius est dictum sibi elegerunt.....“. In *Chronicon Pictum* (Cap. XIX pg. 127. Florianus, *Quinque-Ecclesiis*. 1883). „Alie vero generationes que genere sunt istis pares et consimiles acceperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum“. Act al regelui Andrei II, din 1224, către „nostri hospites Teutonici Vltasiluani vniversi“, cu mențiunea cunoscută, „praeter supradicta siluam Blacorum et Bissenorum cum aquis, usus communis exercendo cum dictis scilicet Blacis et Bissenis, eisdem contulimus“. Actul urmează apoi: „Statuimus insuper vt, quum expeditionem ad ipsos nos venire contigerit, tres descensus tantum soluere ad nostros vsus teneantur. Si vero Vajuoda ad regalem utilitatem ad ipsos, vel per terram ipsorum transmittetur, duos descensus, vnum in introitu et alterus in exitu, soluere non recuset“. (Fejér. *Cod Dipl. Hungariae* III—1 pg. 441)—In actul său din 1231, papa Grigorie IX comunică regelui Andrei II privilegiile acordate Cavalerilor Teutoni în țara Bârsei: „...quod nullus waywoda super eos descensum habeat“. (Hurmuzaki I—1 pg. 114). Act din 1236 al regelui Bela IV pentru privilegiile colonilor (hospites) din Dej: „...nec in eadem villa comites de Zounuk descensum habere valeant, nec possint“ (Hurm. I—1 pg. 143). Diploma din 1238 a aceluiași rege de privilegii ale Sașilor din Karako și Krampungorf: „...ut nullatenus vaivoda quilibet pro tempore constitutus super eos descensum facere presumat“. (Zimmermann-Werner, *Urkunden-Buch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. 1892. I. oc pg. 67). Act al lui Ștefan, „junior rex“, din 1263 cu mențiunea: „...ita volumus quod litterae comminatoriae omnino cessent, nec destructio, nes et spolia baronum vel seruiantum alterutrius nostrum, vltorius fieri debeant, nec etiam descensus super praediis nobilium violenti“. (Fejér. op. cit. IV—3 pg. 162). Vezi în diploma regelui Ladislav IV din

Iată ce ne dovedește analiza juridică a înțelesului lui *descensus*.

Această asemănare, pe alocuri această identitate, de termene între *descensus* și *descălecare* — căci descălecarea sau încă descălecatul înseamnă, în sensul cronicelor noastre, luare în posesiune, de data aceasta a unei țări, în scopul organizării sale de către descălecător și astfel înseamnă fundarea voevodatului — numita asemănare este un argument, care trebuie să oprească atenția, care trebuie aprofundat, deoarece combinat cu alte știri dă chestiunii, de care ne ocupăm, aspecte deosebite.

anul 1279, mențiunile despre *descensus*-urile Cumanilor — așezările lor în mod statornic, în locurile conferite lor de Bela IV, după marea invazie a Mongolilor. (Hurm. I—2, pg. 426). Vezi diploma cu caracter constituțional din 1291 a regelui Andrei III, „dictus Venetus”, prin care determină *Iura Nobilitaria*: „Item nullam collectam, vel akones aut „descensum super ipsos Nobiles et Saxones praenotatos ac populos „eorum recipi faciemus...”, explică un comentariu al diplomei (Fejér IX—2, pg. XXVIII). Intr’adevăr ea menționează: „Item volumus quod „Vajuoda Transylvanus super Nobiles seu Saxones et Banus totius „Schlaunoniae Nobiles partis Drauaue nullatenus descendere possint, nec „ipsos in aliquo debile aggauare”. (Fejér, op. cit. VII—2, pag. 139 et sq.). Diploma din 1291 este reprodusă într’altă diplomă a regelui Wladislav din 1440, care rezumă și Bula de Aur din 1222, iar înșirând dispozițiunile ei — a diplomei din 1291 — privitoare la nobili, menționează următoarele: „...Iudices... Potentiores... etiam in eos qui a Populis „Ecclesiarum et Nobilium collectas exegerint, et in illos, qui in horum „bonis violenter descenderint, poenae statutae”. (Fejér op. cit. IX—2 pg. XXXII). Act din 1380 al scaunului din Sibiu, care arată procedura de probațiune într’un litigiu dintre comunitatea din Burgberg și aceea din Ratberg. „...Comes vero Andreas de Burkperg cum sedecim per- „scrnyis in eadem villa viris honorabilibus et fide dignis et de Stolk- „zenberg octo, de magno horeo sex, de Hannebach tres viri idonei et „honesti, qui consocii et commetanei existant illorum de Burgberg, „omnes suos descenderunt equos et parati erant una cum comite An- „drea sua prestanda juramenta et gladius evaginatus erat fixus ad „terram, probabili per intersigno...”. (Zimm. — W. op. cit. III. pg. 534). Act al reginei Elizabeta din 1380, prin care conferă unor căpetenii din Maramureș, printre cari un chinez, un „descensum eorum in alpihus”. (Mihaly de Apșa, Documente Maramureșene. 1900. pg. 75). Act din 1412, al lui Stibor, voevodul Ardealului cu mențiunea: „...nullus iudex „Vngaricalis aut familiares eiusdem ullum descensum aut expensas in „medio illorum facere debeant”. (Zimm. W. op. cit. III. pg. 534).

Mai multe din aceste mențiuni figurează în notele 190 și 223 din ai noștri Cnezii Români (Buc. 1938).

Raportul dintre *descensus* și *descălecare* a fost semnalat de către N. Iorga în a sa *Geschichte des Rumänischen Volkes*, (Gotta 1905, pg. 255): „... E posibil, ca înțelesul originar de descălecat, descălecătoare „să fi fost acesta (al lui *descensus*), prin care se va desemna întemeierea „țării...”. Vezi a doua mențiune despre *descensus*, ca atribuție, aci, de judecată a voevodului în aceeași operă, pg. 245. N. Iorga, în a sa *Istoria Românilor* (Buc. 1937) n’a mai revenit asupra acestei noțiuni.

Privitor la Moldova nu e — precum am spus-o — nici o dificultate. Știm, în condițiunile sale esențiale, cum a decurs fundarea statului. A fost într'adevăr un *descensus* al nobililor maramureșeni, în frunte cu Bogdan, care a cuprins o mare parte a Moldovei și pe care a stăpânit-o și a organizat-o — în ce fel, vom încerca în parte să o explicăm — voevodul descălecător⁵⁾. Chestiunea este însă pentru Muntenia mult mai delicată.

Că a fost un *descensus*, o descălecare — trebuie luat în seamă, atunci când cronicile, actele, tradiția o afirmă cu tărie și când afirmația lor coincide cu înfăptuiri curente în statul vecin al Ungariei, cu care Românii de pe ambele părți ale Carpaților aveau relațiuni atât de strânse. Descălecarea muntenă are un înțeles identic cu descălecarea moldovenească și ambele astfel un înțeles identic cu o acceptațiune frecventă a lui *descensus*. Hotărît, noțiunea însăși de descălecare nu e proprie Românilor, ci ei au adoptat-o dela Unguri.

Care ar fi fost într'adevăr motivul, ca în limba strămoșilor cuvântul de *descălecare* să aibă înțelesul, ce ni s'a transmis, acela de luare în stăpânire a țării și de organizare a sa ca stat — astfel de întemeieri de stat — atunci când în epoca acestei întemeieri, precum în cele premergătoare ei, nimic nu ar fi justificat denumirea, ca venind dela ei, a acestei întemeieri prin acest cuvânt de *descălecare*. În acele epoci, Românii nu au fost, prin excelență, un popor de călăreți. Au fost mai întâi de toate un popor de agricultori, de păstori, de oameni ai ogoarelor, ai câmpului, ai munților, ai codrilor, de oameni ai pământului, de țărani — oameni ai țării și așezați în sânul ei. Ce minunat, din contra, acest cuvânt de descălecare, de *descensus* — de descindere de pe cai — cu înțelesul, ce l-a avut de luare în stăpânire de pământuri și implicit de organizare a lor, se potrivește Maghiarilor, popor de Barbari călăreți, ce nu puteau lua în stăpânire, decât descălecând !

Totuși — luând în considerare toate, câte le-am văzut —

5) C. C. Giurescu op. cit. I. pg. „În Moldova a fost într'adevăr o „descălecare, întâiu a lui Dragoș, apoi a lui Bogdan, coborâți amândoi „din Maramureș, în timp ce, în Muntenia, întemeierea a plecat din in- „suși cuprinsul viitorului stat“. — N. Iorga op. cit. III. pg. 220 : „În „organizare și administrație (în Moldova) se simte punctul de plecare „din regatul vecin“.

descălecarea în Muntenia trebuie privită și din punctul de vedere al altor știri.

Nu este aci nici locul, nici timpul de a ne opri asupra acestei chestiuni de seamă. Aci voim numai să o arătăm, expunând interesul ei — sau mai bine zis interesul premiselor sale, al coincidenței aceste de înțelesuri dintre diplomația românească și ungară. Premise în deajuns de puternice pentru a deschide câmpul ipotezelor și în primul rând al lor, de a pune problema, dacă descălecarea a fost sau nu un act unic, care a cristalizat în formă de stat o stare precedentă de organizații sociale.

Oricum, odată pusă chestiunea descălecării și pusă, pentru ca eventual să fie îmbinată cu ceea ce știm de pe acum sau cu ceea ce vom afla în viitor, putem să o lăsăm pentru moment la o parte, pentru a studia știrile, ce se referă rosturilor donațiilor domnești de pământ din prima epocă a principatelor.

* * *

Ne vom ocupa mai întâi de Muntenia.

Soarta ne a fost vitregă în ceea ce privește aceste știri în principatul muntean. Dela primii domni înainte de Mircea cel Bătrân nu ne-au rămas în text ⁶⁾, decât trei acte referitoare la donații de pământ — anume două dela Vladislav I și unul dela Dan I — dintre care două se referă la donațiuni către mănăstirile Vodița și Tismana, primul dintre anii 1369—1376, al doilea din 3 Octombrie 1385 și unul din Iulie 1372 către un particular. Vom trebui să ajungem la Mircea cel Bătrân pentru a avea un număr de acte suficiente pentru temeiurile expunerii de față. Dela acest principe avem într'adevăr un număr de 28 acte, referindu-se donațiilor de pământ, dintre care 20 mănăstirilor și 8 particularilor ⁷⁾. Ne vom

6) Fac abstracție de actul fără loc și dată din 8 Mai 1372 al lui Vladislav I., relativ la dreptul de proprietate al locuitorilor satului Șinca din țara Făgărașului, asupra muntelui Numai, deoarece despre acest act nu e făcută decât o simplă mențiune în actele unui proces din 1640, raportată în Columna lui Traian, V. (1874) pg. 133. — (P. P. Panaitescu, Documentele Țării Românești. I. 1938. pg. 32).

Oricare act al diplomației principatului Munteniei menționat în prezentul studiu, fără arătare a provenienței sale, este luat din codexul d-lui P. P. Panaitescu, citat mai sus.

7) Actul din 27 Dec. 1407—1418 e dat egumenului Stanciu și fratelui său Călin, în calitatea lor de nobili — „regni nostri nobilibus”.

mărgini la studiul acestor acte prenumerate, folosindu-ne de acte posteroare, decât pentru anumite comparațiuni. Căci domnia lui Mircea cel Bătrân încheie și culminează o epocă istorică, în care sunt reprezentate instituțiunile țării.

Din studiul acestor acte menționăm numai spre amintire existența cunoscută a unui domeniu propriu al domnului, precum a proprietăților particularilor — mănăstiri, boeri, cnezi sau judeci. Intr'adevăr domnul nu poate face donațiuni de pământ către particulari — mănăstirilor sau laicilor — în sensul de constituiri de proprietăți — așa cum se poate constata — decât din domeniul său propriu, adică din pământul țării, ce n'a fost până atunci donat, ca proprietăți de către dânsul.

Dacă vorbim aci de donațiuni de pământ, ca constituiri de proprietăți, e că dintr'un început trebuie să facem deosebirea între actele de donațiuni constitutive de proprietăți și actele de donațiuni, care sub forma donațiunii în ele menționate, reînnoesc donațiunea inițială, ce a constituit în trecut proprietatea, spre a o confirma și a o întări.

Există deci aceste două categorii de acte de donațiuni: acte de constituire și acte de confirmare, care prin formă nu se deosebesc între ele; diferența de specie juridică — din punctul nostru actual de vedere — reeșind numai din examinarea conținutului lor.

Lucrul acesta reese, când ne ocupăm mai întâi de actele către mănăstiri, din mai multe exemple. Astfel Vladislav I constituie mănăstirii Vodița satele Jidovstița, Vodița Mare, Terovățul și Siliștea Bahnei, ca proprietăți într'un act al său, fără loc și dată (între 1369—76). Donațiunea aceasta este întărită de Mircea cel Bătrân în actul său din 27 Iunie 1387, împreună cu alte donațiuni ale lui Radu I, către mănăstirea Tismana, tot sub forma de donațiune. Donațiunile făcute de Radu I mănăstirii Tismana îi sunt din nou confirmate de Mircea cel Bătrân în actele sale din 1392, fără loc și dată dintre 1392—1408, fără loc și dată dintre 1408—1418 — asemenea sub forma donațiunii. E menționată într'adevăr în toate aceste acte formula: „acestea toate le dărueste și le întărește Domnia Mea“ — formulă, care cuprinde atât donațiunile anterioare cât și donațiunile, ce apar pentru prima oară, deci constitutive de proprietăți, nefăcându-se astfel nici o deosebire între ele.

Alt exemplu ni-l dau actele, prin care Mircea cel Bătrân constituie mănăstirii Cozia, al cărei ctitor este, proprietăți prin donațiune. Reese astfel din citirea ambelor acte din 20 Mai 1388, unul prescurtat, altul mai lămurit, că donațiunea domnească de diferite bunuri — sate, vii, locuri — era totodată, în parte, confirmare de donațiuni ale unor terți către numita mănăstire⁸⁾.

În actele sale către particulari — în afară de unul către Stanciul egumenul și fratele său Călin, în calitatea lor de nobili — domnul asemenea subt expresia și forma donațiunii nu face altceva decât să confirme fie o donațiune anterioară, fie o mutațiune de proprietate⁹⁾. Numai actul către Stanciul Egumenul și fratele său pare să fi fost constitutiv de proprietate în țara Făgărașului¹⁰⁾.

Toate actele către particulari prevăd caracterul ereditar al donațiunii.

Reese, că numai actul domnesc de donațiune — fie că înființează sau confirmă donațiunea — este constitutiv al titlului de proprietate.

De obicei domnul își manifestă voința de donator prin expresiunea, că dăruiește prezentul hrisov sau prezenta poruncă, ca să fie al donatarului, bunul donat. Este expresiunea curentă față de particulari — lipsește totuși în multe acte către mănăstiri.

Toate actele succesorilor lui Mircea privitoare la pământ,

8) Asemenea în actul fără loc și dată din anii 1392—1408 către mănăstirea Tismana, domnul dăruiește într'alte bunuri a patra parte dintr'o baștină dăruită anterior de Dimitrie Dăbăcescu, la moartea sa. În actul fără loc și dată din 1408—1418, la fel domnul dăruiește aceleiași mănăstiri donațiunea maicei sale, doamna Calinichia, a lui Lucaci, a arhierelui Baea și a lui Dimitrie Dăbăcescu. Același lucru se întâmplă în actul fără loc și dată din 1408—1418 către mănăstirea Snagov. cu donația fratelui său Stoico.

9) În actul fără loc din Octombrie 1386—1392, e vorba de o înfrățire (pg. 63). Actul fără loc, din 1393—1394, cel din Argeș din 20 Iulie 1400, (ambele pg. 65), cel fără loc și dată din 1400—1408, (pg. 78), cel fără loc și dată dintre 1408—1418 (pg. 86), și cel din 10 Iunie 1415 (pg. 110), apar, după expunerea lor, în care bunurile desemnate au caracter de bunuri moștenite, prin arătarea numărului titularilor sau a părților din bunuri, ca confirmări de drepturi de proprietate. Nu se poate concludă nimic despre actul fără loc și dată dintre 1386—1418 (pg. 112), deoarece nu se face decât o simplă mențiune a lui într'un act din 1511, ca titlu lui Kosta — „avus ipsorum“ — astfel al urmașilor acestuia, dâșnil fiind confirmați în proprietatea lor de către acest din urmă act, ce le este dat.

10) Într'adevăr acest caracter constitutiv de proprietate al actului, redactat în limba latină, l-ar arăta mențiunea de „hasce nostras litteras donationales“.

la proprietatea de bunuri rurale și care apar ca tot atâtea titluri — și numai ele — ale drepturilor de proprietate ale beneficiarilor lor, sunt asemenea acte de donațiune domnească, fie de constituire, fie de confirmare, oricare ar fi speța juridică a mutațiunii de bunuri: moștenire, cumpărare, donațiune, schimburi, înfrățiri etc., etc.

Existența tutulor acestor acte, forma, obiectul și conținutul lor dovedesc pe domn, ca dispensator suprem al pământului țării, deci ca stăpân al ei. Domnul este considerat, ca proprietar al ei și proprietatea privată dinlăuntrul ei, a supușilor săi, precum a fundațiunilor religioase, nu ia ființă decât printr'o donațiune a lui, ce din punctul nostru de vedere, e o concesiune, în folosul donatarului, a unei părți din drepturile sale domnești asupra pământului. El, domnul, își rezervă domeniul eminent asupra pământului dat, putând în anumite cazuri să-și recupereze domeniul util concedat, ca în cazurile de dezrență, sau de rebeliune și de trădare — de „viclenie“ — sau încă în acel al retractului suveran — al „preadalice“¹¹⁾ — când se îndeplinesc condițiunile, în care

BCU Cluj / Central University Library Cluj

11) În Muntenia — pe lângă cazurile de dezrență și de trădare sau de rebeliune, de „viclenie“, ce le găsim și în Moldova, ca și în toate statele de sistem feudal — a existat și instituțiunea preadalice, conform căreia, în caz de lipsă de anumiți moștenitori bărbătești — pare să fi fost câteodată cei direcți (vezi actul din 26 Iulie 1490 al lui Vlad Călugărul, actele din 1502 și 1514, comentate de I. C. Filitti, în Revista Istorică Română, II, fasc. IV. pg. 341 et sq.), sau încă de oricari moștenitori bărbătești (vezi actul din 27 Noembrie 1487 al lui Vlad Călugărul, actele din 1500, 1530, 1537, 1588, comentate de Filitti, loco cit.) — bunul revenea domnului. Preadalica echivala deci în principiu cu un drept de retract suveran.

Bunul odată reîntors în domeniul domnului, era denumit preadalică sau prădalică domnească, de care dânsul putea — firește — dispune. „Încă au venit 12 boeri și au dat-o cum că este prădalica domnească, iar domnia mea am dat-o lui Stoica dvornic“ — spune Vlad Călugărul în actul său din 13 Iulie 1482. „Ori câte prădalice sunt...“ astfel califică actul din 5 Noembrie 1465 al lui Radu cel Frumos, anumite părți din satele, pentru care domnul dă poruncă, ca ele să fie ale titularilor lor. Textele aceste confirmă existența preadalice sau prădalice, astfel cum a fost dânsa formulată de I. Nădejde (în Pandectele Române, 1926) și comentată de Filitti (vezi loco cit. mai sus).

Origina instituțiunii preadalice, după etimologia denumirii sale și după normele ei, este de drept public maghiar. Dacă însă o cunoaștem această instituțiune, în esențialul ei, suntem încă departe de a avea asupra ei toate lămuririle dorite.

dânsa are loc. Iar de oarece oricare drepturi de proprietate asupra unui bun, dela dânsul purced¹²⁾ — precum le invederează și „darea calului.“^{12 bis)} — ele, la orice schimbare

12) Origina acestor drepturi rees din mențiunea donațiunii domnești în toate actele, ce sunt tot atâtea titluri de drepturi de proprietate. Câte odată chiar, această origină este și mai clar formulată. — „Io Radu „Voevod... dă domnia mea această poruncă a domniei mele (titularilor „actului), ca să le fie la Dusești... patru părți, pentru că au *dobândit-o* „dela părintele domniei mele, dela bătrânul Vlad Voevod. Ș. iarăși au „cumpărat-o dela dânsul pe un cal...“, declară actul din 12 Iunie 1472 al lui Radu cel Frumos. — „Io Vlad Voevod... dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Bolea și lui Ion și cu fiii lor... ca să le fie „moșia Plăcicoiu toată... pentru că le este a lor veche și dreaptă moșie „din moși strămoși, *dobândită* dela alți domni vechi de mai de mult...“, grăește un act din 22 Mai 1489, al lui Vlad Călugărul.

12 bis) Donațiunea domnească în Muntenia, ca titlu, ce legalizează de pe urma prerogativelor domnului, orice mutațiune de pământ, este reliefată printr'o interesantă formă de procedură, anume *darea calului* către dânsul, ce foarte des o însoțește; atât de des, încât lipsa ei pare a fi excepția unei regule, mai ales în răstimpul jumătății a doua a secolului XV și al începutului secolului XVI. „Și domnia mea le-am „iertat (titularilor actului) calul cel obișnuit a se da domniei...“, spune un act din 1487 — 1488 al lui Vlad Călugărul. Intr'adevăr, în multe acte de donațiuni domnești din secolul XV. și prima parte a secolului XVI., privind pe laici numai — căci apare ca o excepțiune actul din 16 Aprilie 1457 al lui Vlad Tepeș, în care e menționată o dare a calului făcută de călugări — fie acte constitutive, fie acte confirmative de proprietăți, stă scris, că domnul a primit unul, câte odată doi cai — o singură dată patru cai (într'un act din 1510 al lui Vlad Voevod cel Tânăr, în G. Florescu, Boerii Mărgineni în secolele XV, și XVI., pg. 31—32)— împreună, în două acte, cu o cupă. (Vezi actul din 10 Iunie 1415 al lui Mircea cel Bătrân : „...și au dat domniei mele un cal și o „cupă...“. Asemenea actul din 2 August 1453 al lui Vladislav II : „...ca „să le fie (satele Zătreni, titularilor lor), pentru că le-au cumpărat încă din zilele lui Basarab și au dat lui Basarab un cal și o cupă...“). Asupra însemnării acestei proceduri de dare a calului și a cupei, vezi al nostru studiu, Incercare asupra Dominiului Eminens în Voevodatele Munteniei și Moldovei, în *Prinos Iorga*, 1931.

Nu ne-am modificat părerea și continuăm a vedea într'insa un *signum domini* — cum a relevat-o Bogdan — un semn de recunoaștere a stăpânirii supreme a domnului asupra bunurilor, de care dispuneau actele sale. Trimitem la notele 3 — pag. 20—1, 2, 3, pg. 21 ale studiului nostru precitat, pentru actele conținând diversele specii de mutațiuni. Vezi pentru forme asemănătoare în drepturi feudale străine : J. Flach, *Les Origines de l'Ancienne France*. I. pg. 131. *Stubles Select Charteres*.

a titularului lor, trebuiesc reînviolate de către dânsul în bene-

pg. 91. Armesdaybook I. pg. 56 — Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte I, pag. 139 — II, pg. 267 — Peretz, Zakonicul lui Ștefan Dușan, par. 48.

Apariția codexului diplomatice Munteniei al domnului P. P. Panaitescu, prin publicarea de acte inedite sau puțin cunoscute, confirmă înțelesul de mai sus al dării calului, precum și interpretarea, ce am dat-o în Cursul nostru (litografiat ed II, pg. 536) expresiunii, aflătoare câteodată în acte, și pe care domnul — pe lângă operațiunea juridică a achizițiunii bunului sau bunurilor, de pildă prin mutațiunea oneroasă dela terți, sau prin donațiune domnească, răsplătind o „dreaptă slujbă“ — o mai adaogă, anume: „după aceea l' (le') a (au) cumpărat și dela „domnia mea drept un cal (doi cai)“. Intr'adevăr, reese asemenea din acte cuprinse în codexul Panaitescu, și de care nu avusesem cunoștință, când am scris studiul din Prinosul Iorga, că ceea ce se înțelegea și de către domn și de către parte — în caz de donațiune domnească constitutivă de proprietate, sau de către părți în cazul general al mutațiunilor—prin expresiunea, că titularul a mai *cumpărat* dela dânsul, domnul, obiectul donațiunii sale, pe unul sau doi cai — era, că prin această *cumpărare*, se îndeplinea recunoașterea dreptului suveran al domnului — domeniul său eminent — asupra bunului sau bunurilor, ce le *dona*. Darea calului era semnul concret al acestei recunoașteri și era logic, ca în lexicul sărac al epocii, să se fi întrebuițat cuvântul de *cumpărare* și față de domn, pentru satisfacerea dreptului său suveran de proprietate, precum se întrebuița, în general, față de terțul vânzător pentru lichidarea drepturilor sale asupra bunului vândut. „Iar jupân Stoica „dvornic au dat-o (moșia din Miceștii dobândită cu slujbă, de dânsul, jupân Stoica, dela Basarab cel tânăr și apoi dela domnul Vlad Călugărul, care dă actul) celor mai sus scriși în fața domniei mele, căci i-au fost „slugi, iar domniei mele i-au dat doi cai, de au cumpărat-o...“, face cunoscut actul din 3 Iulie 1482. Vezi asemenea la nota 12, actul din 1472, cu mențiunea de *cumpărare* pe un cal, a părți de sat, dobândite dela „bătrânul Vlad Voevod“ — adică dela Vlad Dracul. „...Să le fie (titularilor actului)... la Radinești a treia parte, pentru că au cumpărat-o dela „Șerbu și dela domnia mea pe un cal...“, stă scris în actul din 4 Iulie 1489 al lui Vlad Călugărul.

Se vede așisderea, că expresiunea de *cumpărare*, provenind dintr'o operațiune juridică foarte curentă de mutațiune oneroasă, s'a fixat în stilul cancelariei domnești pentru această recunoaștere, prin darea calului, a dreptului suveran al domnului asupra solului țării, deoarece, o găsim și în cazurile, când donațiunea domnească este sau un act grațios nemotivat al principelui, sau o răsplată a serviciilor, aduse lui de către titularul actului. Atunci donațiunea domnului îi hărăzește domeniul util al bunului — domeniul eminent domnesc fiind recunoscut prin *cumpărarea*, figurată prin darea calului către dânsul, domnul. „...Dadau, ta-au domnia lui această poruncă a domniei lui credinciosului boiaru- „lui domniei mele jupânului Mihail ot Ruși și fiului său jupân Stan...

„pentru ca-s fie lor satul Rușii toți...” (urmează enumerație de cinci sate și două seliști), „pentru că i-au fost cumpărat dela domnia mea „drept un cal bun turcescu, însă și Tătuleștii, iar drept un cal bun, și „Cernăteștii, iar au fost cumpărați dela domniia mea, iar pentru un cal „domnescu și Sturzenii toți și Brana și iar Rușii din Târgoviște toți, „care i-am dat...”, grăește actul din 25 August 1469 al lui Radu cel Frumos (Panaitescu op. cit. pg. 270, după o veche traducere românească). Să se observe, că domnul specifică, după mențiunile de cumpărări succesive pe câte un cal bun, că a dat satele enumerate. „Să fie lor (acelorași titulari, ca în actul precedent) ocina Bucovei...”, pentru că i-au „cumpărat boiarul domniei meale... dela domnia mea drept un cal bun „turcescu...”, spune actul din 16 Septembrie 1473 al lui Radu cel Frumos (copie din secolul XVIII). „Astfel le-a vândut (titularilor) domnia „mea pe un cal bun de 800 asprii (o moșie domnească)” grăește actul din 3 Iunie 1478 al lui Basarab cel Tânăr. „...Să fie (titularilor actului, bunurile enumerate într'insul) pentru că au ajuns jupân Milco stolnicul pe dreapta lui slujbă dela Basarab Voevod... și iar le-au cumpărat dela Basarab Voevod drept doi cai buni. După aceea le-au cumpărat și dela domniea mea drept un cal bun turcescu...”, menționează actul din 20 Iunie 1489 al lui Vlad Călugărul. (Traducție a lui Dionisie Eclisiarhul din 1812. Ambele acte în Panaitescu, op. cit. pg. 381 și 377). Vezi asemenea în Cursul nostru mai sus menționat, la pg. 536 et sq. interpretarea analoagă dată actului din 1510 al lui Vlad Voevod cel Tânăr — act citat de G. Florescu, în Boerii Mărgineni, în secolul XV și XVI și trecut de mine în studiul meu pomenit din Prinosul Iorga. 1931, pg. 21, nota 3

Firește, că această *cumpărare* nu stinge drepturile domnului de „dominium eminens”; ele continuau să subsiste mai departe, deoarece trebuiau să fie satisfăcute la advenirea unui domn nou (vezi mai sus actul din 20 Iunie 1489) — precum și în cazul unui nou titular al bunului în chestie, de pe urma unei mutațiuni (vezi actul din 31 Iulie 1487 și acel din 20 Iunie 1489. În primul act domnul dăruiește mănăstirii Snagov“ caii, cari se cad să fie domnești dela cnezii din acel județ „al Brăilei... cari mor...” — astfel aci darea calului în caz de mutațiune „mortis causa“).

E foarte probabil, că același înțeles trebuie dat actelor domnești, în care e menționat, că un impozit, ca vinăriciul domnesc, este *cumpărat* de către titularii lor „pe un cal” sau „doi cai buni turcești” — în sensul, că dânșii, prin această *cumpărare* s'au văzut scutiți de sus numita dare, de către domn, în folosul lor. „Au cumpărat (titularii „actului) vinăriciul, cât se cuvine să fie domnesc dela domnia mea „pe doi cai buni turcești” menționează un act din 24 Aprilie 1484. „...Iar jupânul Drăghici au mai cumpărat dela domnia mea veri cât „va fi (vinăriciul domnesc), drept un cal bun...”, spune alt act din 1486—1487, ambele dela Vlad Călugărul. Intr'adevăr, dreptul de a impune dări, ca și acel de a dărui pământ din moșia lui — țara — face parte din prerogativele suverane ale domnului, de care dispune, în schimbul recunoașterii lor prin forma acestei *cumpărări*.

ficiul noului titular, printr'o formulă, care afirmă din nou donațiunea ¹³).

Precum la schimbarea domnului, din acelaș motiv al originii drepturilor de proprietate, trebuie asemenea reînnoită donațiunea de către domnul cel nou. Oricare mutațiune de pământ nu se poate face decât cu voia domnului ¹⁴) și se prevede, în actele domnului donator, reînnoirea donațiu-

13) Formula de înnoire sau de reînnoire a donației — sau a hrisovului de donație — este atât de frecventă, încât devine o clauză de stil, atât la Mircea cel Bătrân, cât și la urmașii lui. Cităm ca exemple — dar ele se pot multiplica în diploma munteană — actele din 8 Ianuarie 1392, 1400—1408, 1402—1408, 1408—1418, 1408—1418 în codexul Panaitescu, respectiv la paginile 54, 78, 81, 84, 91. ~~Câte odată în unele acte se găsește clauza, că actul este valabil rămâne întărit și neclintit, cât va trăi domnia mea și cât va trăi fiul domniei mele~~, sau încă „cât va trăi domnia mea și cât vor trăi fiii primi născuți ai domniei mele“. Astfel respectiv în actul din 10 Iunie 1415 al lui Mircea cel Bătrân cu Mihail Voevod, în actul din 22 Iunie 1418 al lui Mihai I, cu fiii săi, Radu și Mihail, în actele lui Dan II, din 10 Septembrie și 7 Octombrie 1428 cu fiii săi Danciu și Basarab, în actele lui Vlad Dracul din 20 Ianuarie și 1 August 1437, cu fiii săi Mircea și Vlad, în actele aceluiaș domn din 2 August 1436 și 16 Septembrie 1440, cu fiii săi ~~Mircea, Vlad și Radu~~. Nu în toate actele se găsește această clauză. În orice caz arată, ca și clauza simplă de reînnoire, necesitatea îndeplinirii ei de către domni, ce vor succede domnului, autor al actului, sau fiilor săi, astfel prevăzuți ca moștenitori ai lui.

14) Vezi actul din 20 Mai 1388 al lui Mircea cel Bătrân către mănăstirea Cozia. „De aceea a binevoit domnia mea să ridic din te„melie o mănăstire... la locul numit Călimănești pe Olt, care a fost „mai înainte satul boerului domniei mele, Nan Udobă. Pe care cu dra„goste și multă osârdie, după voia domniei mele l-a închinat mai sus „zisei mănăstiri... A mai închinat și alt boer al domniei mele, Stanciu „Bancov, o bucată de moșie la Argeș... precum și cu vii și aceasta după „voia domniei mele. Și alt loc tot acolo, pe care l-a dăruit Dude după „voia lui Dan Voevod... și via tot acolo dăruită de jupân Buda, cu voia „părintelui domniei mele, Radu Voevod... și curtea, pe locul Hinăteștilor, pe care a dăruit-o bisericii Tatul”.

Din citirea bunurilor donate fie de Mircea Voevod, fie de către boeri cu voia domnilor, inclusiv aceea a lui Dan și Radu Voevozi, reese că domnul putea dispune de bunurile donate, desigur unei fundațiuni religioase, spre a le da alteia, deoarece găsim în acest hrisov bunuri donate în timpul lui Radu și Dan Voevozi, atunci când nu exista mănăstirea Cozia, pe care Mircea cel Bătrân le dăruiește el acestei mănăstiri. Dealtminteri, spune hrisovul, locul Hinăteștilor a fost dăruit de Tatul bisericii, nu mănăstirii, atunci, când în text Cozia este de două ori desemnată ca mănăstire. Ceea ce poate arăta, că donațiunea lui Tatul fusese făcută unei biserici — probabil vecine — dela care domnul a luat-o spre-a o da ctitoriei sale.

nii de către domnii, ce îi vor succede¹⁵⁾. Țara este într'adevăr moșia domnului, cum spune inscripția lui Matei Basarab mai sus citată. E concepția feudală a domniei și a proprietății pământului, — în liniile sale esențiale. Precum am spus mai sus, domnul este țara și astfel statul, deoarece țara este a lui, este proprietatea lui.

Această concepție se regăsește în Moldova — și mai clar expusă decât în Muntenia. Actele moldovenești ale epocii de întemeiere — și ca să ne mărginim, nu vom studia decât cele anterioare lui Alexandru cel Bun și acele ale acestui domn, referindu-ne numai pentru nevoile cauzei actelor posterioare — aceste acte sunt lipsite de acea literatură cu caracter religios, care-l motivează și care în mod curent, se află, ca preambul, la începutul actelor lui Mircea cel Bătrân, sau încă de acele formule, cari pun în relief hrisovul sau porunca domnească, ca exponentul voinței domnești. Ele sunt de o factură mai simplă, exprimând — așa zice, mai direct — ceea ce vor să spună. Aceasta se datorește răstimpului însuși al descălecării, ideilor mai pronunțate, ca în epocile anterioare, în Ungaria, de unde le luau descălecătorii, despre drepturile suveranului asupra pământului regatului. Căci regii angevini, întronând o nouă dinastie, țineau, spre a consolida puterea regală, știrbită prin luptele pentru tron, să restabilească, accentuându-le, conform mentalității lor de principii apuseni, prerogativele cele mai caracteristice ale unor monarci feudali^{15 bis)}. De aci in-

15) „Încă și după moartea domniei mele, pe cine va alege Dumnezeu să fie domnul Țării Românești sau rudele domniei mele, sau orice domn în scaunul domniei mele, încă să înnoiască și să cinstească acest hrisev al domniei mele; pe unul ca acela să-l întărească Dumnezeu și să-l confirme în domnia lui. Dacă însă strică și violează, pe unul ca acela să-l nimicească Dumnezeu și să-lucidă aci cu trupul, și în veacul viitor sufletul lui să aibă parte cu Iuda și cu Arie și cu acei Iudei, cari au spus, sângele lui asupra lor și asupra copiilor lor. Amin. (Act din 20 Mai 1388).

Formula de mai sus este cea tipică și apare în actele din epoca lui Mircea și a urmașilor săi. Iar în lipsa ei, e menționată, în cea mai mare parte a actelor, voința domnului de învoire, de întărire, de constituire a donațiunii sale sau încă a hrisevului, care cuprinde donațiunea — deseori însoțită de blestem împotriva domnilor viitori, cari nu vor asculta de dânsa.

15 bis) Tendința aceasta se vede în redarea actelor, mai ales ale regelui Ludovic I, de donațiune sau de confirmare de proprietăți, în acele, ce constituiau titlurile de proprietate respective. Ele, în deosebi, prin mențiunea de „novae donationis titulus“ învedereau, în modul cel mai lămurit, prerogativele regelui în materie de drepturi de

spirată, reese clară în acte concepția feudală a patrimonialității statului în beneficiul domnului. Iar pentru a constitui proprietăți către fundațiuni religioase — biserici și mănăstiri — și către particulari, domnul dă din pământul țării, adică „din ocina noastră, din pământul nostru al Moldovei“¹⁶). Dacă formula de donațiune se aplică constituțiilor de proprietăți¹⁷), concesiunilor inițiale, ea se obișnuiește asemenea în mod curent, spre a constitui în mâinile donatarului titlul de proprietate, pentru proprietățile dinainte existente, unde titularii își au curțile sau casele lor, pentru satele, ce-și trag numele dela stăpânii lor, vădit fondate în trecut de către dâșii sau de către autorii lor¹⁸).

proprietate. „Mențiunea lui „*novae donationis titulus*“ — scriam odineoară, (în Cn. R. pg. 165) — reînnoia, confirmând-o, o situațiune legală de proprietate sau legitimă, ca legală, aceiași situațiune de fapt, „anterior existentă“. Stilul cancelariei regilor angevini diferă de cel al predecesorilor lor prin o mai mare claritate și vigoare.

16) Vezi într'altele actele din 28 Noembrie 1399 (suret) lui Iuga Vodă, din 11 Februarie 1400, 7 Ianuarie 1403, 15 Martie 1410, 27 Mai 1429, 10 Aprilie 1429—1432 (suret) ale lui Alexandru cel Bun, în codexul M. Costăchescu, Documentele Moldovenești, înainte de Ștefan cel Mare, I, Iași 1931

Toate actele diplomaticei principatului Moldovei, citate în prezenta lucrare, când nu este arătată proveniența lor, sunt luate din susnumitul codex.

17) Astfel actele din 3 Iunie 1374 (bănuț ca fals) al lui Iurg Koriatovici, 30 Martie 1392 al lui Roman I, 30 Noembrie 1399 și cca 1400 ale lui Iuga Voevod, 11 Februarie 1400, 7 Ianuarie 1403, 1 Mai 1406 (pentru locul pustiu peste Prut), 16 Septembrie 1408, 15 Februarie 1410, 22 Septembrie 1411 ale lui Alexandru cel Bun. Exemplele se pot multiplica în actele posteroare.

18) Vezi într'altele, actul din 29 Iunie 1400 al lui Alexandru cel Bun, prin care dă „slugei și boerului nostru Stroe și fratelui său Ivan în „Țara noastră a Moldovei, 2 sate uric cu tot venitul. Un sat anume „Poiana pe Tăzlău, ce i l-a dat lui Stroe Voevodul, osebit de Ivan, „uric... iar celălalt sat, anume Gârțanul... l-a dat Voevodul lui Stroe și lui Ivan, uric...“.

Donația inițială, constitutivă de proprietate, a fost deci făcută de un alt voevod anterior. Precum observă Costăchescu, Stroe și Ivan au slujit și domnilor dinaintea lui Alexandru cel Bun, poate au apucat vremea dascălecatului (pag. 40). E de observat, că numai Stroe e numit „sluga și boerul nostru“ de către domn.

Vezi asemenea actul din 28 Ianuarie 1409 al aceluiaș domn, prin care dânsul miluește pe pan Giurgiu Ungureanul și îi dă „satele,

Din cuprinsul actelor din epoca lui Alexandru cel Bun se desprinde tabloul unei ocupări a întregii țări de către oamenii domnului — boerii lui — peste societățile dinainte află-

„ocinele lui, anume Ungurenii, unde-i casa lui și lângă aceasta Suho-„dolul și via, ce și-a sădit-o el la Turliuu etc., etc...“. Satul Ungurenii e desigur fundat de donatar. Asemenea actul din 28 Iunie 1411 al aceluiaș domn, către „această adevărată slugă și boer al nostru, „Plotun“. Il miluește și îi dă un sat Plotuneștii, dela Strunga; vădit satul întemeiat de dânsul, Plotun. Tot astfel actul din 2 August 1414 prin care domnul face cunoscut, că „i-am dat (lui pan Toader Pitic) „trei sate, un sat la Cobâla, unde este casa..., un alt sat la Gura „Jeravățului..., un al treilea sat la Bârlad, unde îi este altă casă...“ Actul este interesant, prin mențiunea a unor așezări anterioare în fiecare din aceste sate, astfel aceea a unui Veariș Stanislav, care a fost în satul dela Cobâla și cele ale cnezilor, care sunt și au fost în celelalte două sate.

În acelaș sens actul din 20 Decembrie 1414 al aceluiaș domn: „...i-am dat (lui pan Crăciun Belcescul)... două sate uric.. pe Valea „Albă, unde-i este casa lui din veac și alt sat Negoești... ocinele 'ut „uric“. Crăciun Belcescu apare, după origina numelui său, belci dela radicalul slav, bealcă, adică alb (Costăchescu, pg. 114), raportat la denumirea văii — Valea / Albă — unde își are proprietățile, ca stăpân ereditar, din vechi, al lor. Desigur, autorii lui stăpâneau acele bunuri — ca cnezi ori judeci sau frunțași gentilici — înainte de descălecarea deoarece denumirea locului — Valea Albă — existentă, infinit probabil, înainte de descălecarea Moldovei, le-a dat lor numele neamului lor, iar nu dâșii au denumit locul după numele lor, cum s'a întâmplat cu numeroși întemeetori de sate, cari în multe cazuri au putut tocmai să-și dea numele lor satelor întemelte de dâșii, pentru că le așezaseră pe donațiunii ale domnului, astfel după descălecarea statului. Dealtminteri, actul specifică: „unde-i casa lui din veac“, ceea ce arată vechimea Belceștilor pe acele locuri, nefiind asemenea mențiune făcută pentru însemnări curente de case, existente la data actelor.

Se observă pe de altă parte, că semnificarea de ocine, aplicată satelor, ce domnul le dă uric lui Crăciun Belcescu, arată, că aceste sate existau înainte de actul domnesc ca proprietăți ereditare — știm, că ocină vine dela sl. oteț = părinte — în familia Belceștilor.

Vezi asemenea actul din 3 Iunie 1429 al aceluiaș domn către fiii lui Ivan vornicul, panii Lazăr, Stanciu și Costea: „I-am miluit și „le-am întărit drept credincioasa vislujenie (cumpărătură) a tatălui „lor și le-am dat în țara noastră satele lor, anume Tulova, unde este „curtea lor... (urmează o enumeratie de sate, locuri și o seliște)... la „Humor, unde este mânăstirea lor, și la Orbic, Seliște, unde este „curtea lor, etc., etc...“. E interesantă aci — în afară de constatarea for-

toare de subt cnezi și judeci și alți fruntași — ocupare condusă și impusă de domn, căci ea se face din ordinele sale, din

mulei de donațiunea domnească, dată bunurilor existente dinainte de act în stăpânirea titularilor — ființa de curți, de așezări, așa numite, care sunt origină denumirii de curteni, în general, a acelor „stăpâni de locuri“, a acelor proprietari, cari le posedau. Curtenii apar în diplomația Moldovei, posterioară epocii, de care ne ocupăm, ca proprietari mai mărunți, față de marea boerime, stăpână de domenii Cronică lui Azarie menționează pe curtean cu înțeles de boer rural. Neculce numără, ca curteni, neamurile de boeri, „Racovicești, Sturzești, Bălșești, pe care le favorizează Alexandru Lăpușneanu (Letopisețe, ed. M. Cogălniceanu. II. pg. 203). Așezarea curteanului nu putea fi decât curtea — tradusă în slavă prin dvor — și existentă și în Muntenia și în Ardeal, precum fusese în Moldova, arătând clase sociale analoage „Și orice boer sau curtean (sl. dvornic) sau oricine va fi...“ menționează un act al lui Basarab cel Tânăr din 3 Aprilie 1480. „...Iar egumenul (dela mănăstirea Snagov) să dea curtenilor (sl. dvoranom, dativ plural, astfel deosebit de forma dvornic, menționată în aceeași frază, în sensul, desigur aci, de dregător), ce le este dreptul...“, stă scris într'un alt act din 23 Martie 1482 al lui Basarab cel Tânăr. Moxa ne vorbește despre Foca împărat și de boeri, de curteni, de țărani, deci ca de tot atâtea clase sociale (Hașdău, Cuvente den Bătrâni, I. pg. 375). În Ardeal mențiunea lui kurtány din 1246 (Fejér. IV, I pg. 407 și Csanki 1, 120), adică de curtean, pe care Drăganu îl asimilează cu viteaz, miles curiae, arată existența unei clase militare cunoscută de cronicarii ardeleni (N Drăganu, Români în veacurile IX—XIV, pe baza Toponimiei și Onomasticeii. 1933 pg. 210 et sq.; vezi și pg. 164).

Curtenii rees deosebiți de marii boeri. Ei disting de aceștia și cronica — Neculce ne vorbește de curteni, în mențiunea precitată, ca favorizați de Alexandru Lăpușneanu, în opunere cu boerii cei mari, dușmani ai domnului — precum și actele — în documentul Răzenilor din 1484, curtenii formează un corp de ostași deosebiți de contingentele, ce le aduc respectiv boerii mari în război, ca tot atâtea cete ale lor. (Vezi Cursul nostru pg. 630). Apar deci, în starea prezentă a știrilor, ca o clasă de proprietari, încăpuți desigur, capabili să furnizeze fiecare calul și tot echipamentul necesar ostașului călare — cavalerului, „viteazu-„lui“ probabil — atât pentru dânsul, cât și pentru acei câțiva oameni ai săi — rude, scutieri, domestici ai lui — cu cari venea la chemarea domnului, dar cert nu ca boeri puternici cu sate întregi, de cari reese, că se deosibeau. E logic să credem astfel, că curteanul în Moldova, fiind dat situațiunea clasei sale sociale, să fi posedat în general o curte, care centraliza proprietatea lui, areorei mai multe.

Nu e cazul panilor Lazăr, Stanciu și Ivan, care apar mari boeri, ce-și au mănăstirea lor, stăpâni de multe sate, locuri, seliști și donatari ai domnului pe hotare, pe care pot „să trăiască în destul trei sate...“

moment ce hărăzirile de pământ se fac din mila lui¹⁹⁾. Ca și în Muntenia și din aceleași motive, donațiunea domnească

„și să-și întemeieze 10 (alte) sate“. Desigur, ei nu sunt curteni, în înțelesul dat categoriei sociale a acestora, dar sunt stăpâni de curți, precum alți mari boeri și proprietari din diplomația epocii. Și ni s'a părut interesant să însemnăm aci existența în Moldova a acestei denumiri de origină latină, ca centre de așezări de proprietari ai solului. (Vezi pentru curte dela *curtem* sau încă *chortem* — aceeași formație în Galia, de unde sufixul *court* ca la Avricourt, Billancourt, etc. — Arbois de Jubainville Recherches sur l'Origine dela Propriété Foncière en France, Paris 1890, p. VI și XIII; vezi și nota 156 în ai noștrii Cnezii Români).

19) Reese într'adevăr din analiza actelor, fie anterioare lui Alexandru cel Bun, fie ale acestui domn, fie încă, dar în măsură, natural mai mică, în cele posterioare domniei lui, existența înainte de descălecarea a unei societăți românești, mai bine zis, a unor societăți românești, în Moldova, pe care o populau în cătimi, firește nu prea însemnate. Existența aceasta de societăți gentilice, înainte de fundarea principatului — căci nu poate fi vorba, în starea actuală a știrilor, de o alcătuire oarecare de stat, înainte de Bogdan — ne este dovedită prin stări de fapt, deduse din acte.

Mai întâiu existența numeroasă de cnezi, de judeci, de cei cari *sunt* sau *au fost*, pe alocuri de vatamani, în satele donate de domni titularilor, concesate lor, ca tot atâtea proprietăți, conform concepțiilor feudale, arată totodată ființa de organizațiuni sociale conduse de dânsii, de oarece acești cnezi și judeci n'au putut fi dregători domnești, precum a crezut Bogdan (Despre Cneții Români. An. Acad. Române. S. Ist. c. XXVI, pg. 18) ci au fost căpetenii de gense, ce locuiau satele, astfel conduse de dânsii, probabil în mod ereditar, și dintre care unele apar, ca fundate de ei (vezi nota 74 din ai noștrii Cnezii Români; asemenea notele 603, 605 și 664 despre aceleași rosturi de fundatori de sate ale chinezilor ardeleni). Cei cari, fără mențiune de cnezi sau judeci, *sunt* sau *au fost* în satele concesate, n'au putut fi decât frunțași ai societăților gentilice sătești de subt cnezi și judeci. Trăsăturile esențiale ale acestor societăți gentilice le-am stabilit în prima parte din ai noștrii Cnezii Români, iar referitor Moldovei, în studiul nostru, Vlahii, Clasă Socială în Voevodatele Românești, 1940, mai ales în nota 41. Existența lor înainte de descălecarea este de altminteri arătată în texte, prin ființa multor sate străvechi, ale căror urme le regăsim din secolul XIV. (Vezi în codexul Costăchescu, I, satele Stănișorești, pg. 79, Grozești, pg. 79, Strunga, pg. 91, Cobăle, pg. 105, Muntenii-Scutași, pg. 110, Negoeștii, pg. 114, Hlapești, pg. 115, Solca, pg. 128, etc., etc., etc. Exemplele se pot multiplica, în afară, firește, de satele, în care sunt menționați, că *sunt* sau *au fost*, *șed* sau *au șezut*, cnezi, judeci sau alți frunțași gentilici, și care, prin însăși această mențiune sunt dovedite, ca fiind anterioare descălecerii).

intervine pentru orice mutațiune de bunuri rurale, fiind titlul drepturilor proprietarului celui nou—precum dânsa trebuiește

Aceasta este populațiunea românească, care o găsește mai întâiu Dragoș, voevodul credincios regelui Ludovic I, Angevinul, când din ordinul său, stabilește în Moldova, *marca* de răsărit a regatului maghiar, în contra Tătarilor — apoi Bogdan, care începe să ocupe țara Moldovei pentru dânsul și Maramureșenii lui, gonind pe descendenții lui Dragoș și apărând-o cu succes în contra încercărilor regelui de a o recuceri. El desigur, ca și succesorii lui, împarte, ca domn și stăpân, pământul, atât credincioșilor lui, tovarăși sau fii de tovarăși ai lui, dela descălecare, cât și acelor, cari, dintre băștinași, îl recunosc ca domn — precum acel Crăciun Belcescu din actul din 20 Decembrie 1414 (vezi nota 18) și acel Danciul Cneaznici, ce-și pune credința pentru domnul său, Petru Aron, în importantul act extern din Iulie—Septembrie 1456, și care, precum îl arată numele, e scoboritor dintr'un cneaz, ce nu poate să fi existat, decât ca o căpetenie gentilică, deoarece desemnarea de cneaz, nu se aplică decât numiților șefi gentilici sau scoboritorilor lor, de către diplomația epocii, precum am văzut.

Căci un lucru reese ca cert: dacă Bogdan și apoi urmașii lui ar fi găsit țara pustie de o suficientă populație românească — și vom vedea de ce insistăm asupra acestui calificativ — el n'ar fi putut aduna puteri îndestule, ca să reziste campaniilor de recucerire a Moldovei duse de Unguri, și ca, la rândul lui, să fi putut duce, desigur, campanii ofensive în contra Tătarilor, ca să curețe țara de dânsii. Descălecarea n'a putut fi făcută de un contingent massiv de Maramureșeni. Dar voevodul Bogdan, ca și cei, cari i-au urmat, a găsit în general în băștinașii Moldovei, cari îi erau apropiați prin limbă, prin credința religioasă și cultura comună, ajutoare îndeajuns, spre a asigura fundarea voevodatului (vezi în acelaș sens C. C. Giurescu, op. cit. I, pg. 376 et sq.).

O altă constatare, într'alte, probează importanța, ce a avut-o populațiunea băștinașe românească — românească, firește, și prin instituțiunile ei, astfel de drept românesc — anume aceea a unei esențiale caracteristici a dreptului de proprietate. Intr'adevăr, dreptul de proprietate, în Moldova, așa cum este dânsul constituit prin donațiunea domnească, este „mortis causa“ atribuit indistinct în părți egale, bărbaților cât și femeilor, indiferent de origina lui, fie el constituit, ca uric, adică ca proprietate ereditară, fie el ca vislujenie, adică ca proprietate achiziționată, în afară de ereditate. Aceasta, spre deosebire de Muntenia, unde din principiu moșiile ereditare — ocinele, deadănele, baștinele — nu sunt atribuite decât bărbaților. E motivul ființei preadalicei (vezi nota 11) și dânsul arată marea influență a dreptului feudal, astfel cum a fost acesta întocmit în Ungaria, asupra constituirii dreptului de proprietate în Muntenia.

inoită de către domnul cel nou, prevăzându-se în acte această necesitate. Are asemenea caracter ereditar.

* * *

Ca regulă generală aceeași concepție a domnit și asupra dreptului de proprietate din Maramureș — ca și din Ardeal. „Nos vero tali „modo invenimus, quod in districtu Maramorisiensi non sit mos talis „execucionis, quia filiabus nostris non possessione tenemur, sed rebus...“ declară un act din 14 Martie 1414, al lui Stanislas de Dolha, vice comite al Maramureșului (Mihaly de Apșa. Diplome Maramureșene 1900, pg. 194 — Vezi ai noștrii Cnezii Români nota 559).

Regula aceasta comporta excepțiuni; dar ele trebuiesc studiate (vezi Cnezii Români, nota 559 precitată). Ori cum însă dreptul de proprietate din Maramureș diferă, prin acel principiu feudal al privilegiului masculinității asupra bunurilor rurale, de același drept din Moldova, unde nu-l regăsim. Iar la întrebarea firească, care a fost cauza acestei deosebiri, noi nu putem răspunde altminteri, decât arătând-o în consuetudinea juridică a populațiunii românești băștinașe din Moldova. Dânsa a impus descălecătorilor acest principiu al egalei vocațiuni succesoriale a bărbaților și a femeilor de a poseda pământul de pe urma donațiunii domnești. Căci n'are cum fi altfel, neputând fi alta.

Intr'adevăr, tocmai acest principiu al egalei vocațiuni masculine și feminine la hărăzirile domnești de pământ precizează și importanța, ce a avut-o populațiunea băștinașe a Moldovei în fundarea statului — căci dacă n'ar fi avut-o, desigur și prin numărul și prin virtuțile sale, căpeteniile ei nu ar fi putut impune concepția lor de a poseda solul — dar ea dovedește totodată și caracterul etnic al acestei populațiuni, care reese, potrivit acestei concepții, că nu putea fi decât românească.

Căci, în Moldova, în răstimpul, ce-l studiem, nu putea altă populațiune, de altă naționalitate, impune acest principiu al egalei vocațiuni susnumite, care se realizează, urmând în mod strict, gradul de rudenie față de defunct, prin drepturile separate ale moștenitorilor la devoluțiunea succesorală. „I-am făcut lui uric (lui pan Dan vameșul) „și copiilor lui și nepoților lui și strănepoților lui și răstrănepoților „lui, cine se va alege mai de aproape“, (act din 11 Februarie 1400 al lui Alexandru cel Bun) — aceasta e formula curentă, care o întâlnim în actele de donațiuni domnești cele mai vechi. E posibil însă, ca în precizarea drepturilor succesoriale după gradațiile rudeniei față de defunct, să fi influențat normele juridice ale Maramureșenilor — dar cu respectul al egalei vocațiuni a femeilor. Oricum însă, concepțiile diferite de ale acestora, relativ la această vocațiune și cari au dominat dreptul succesoral în Moldova, nu putea să le aibă — în lipsa unei populațiuni românești, care avea motive de ce să le aibă, — o populațiune slavă, căci în această ipoteză, numai o asemenea populațiune ar fi putut exista în Moldova înainte de descălecare. Ori Slavii din jurul ariei românești erau toți încă sub un regim gentilic prea puțin evoluat al pro-

Origina acestor idei de stăpânire asupra pământului, care arată pe domn, ca singur sorginte al drepturilor de proprietate — conform concepției feudale — origina acestor idei este

prietății solului, așa dar sub un regim în plină vigoare al proprietății comunității de sat, fie astfel al zadrugei, fie al mirului.

Se impune și observația, că starea socială a societăților românești, aflătoare în Moldova, înainte de descălecare, a fost îndeajuns de evoluată în stadiul gentilic, în care se găseau, prin forța lucrurilor, ca astfel să ajungă să aibă — sau să fi putut păstra dintr'un stadiu social anterior—numita concepție a drepturilor de posesiune și de succesiune, care erau acele ale proprietății familiale, de tip patriarcal a societăților gentilice cu cultură înaintată, din prețuia trecerii lor în forma etatică, sub domnia unui monarc — în sens etimologic al cuvântului, adică sub „arhia“ unui șef unic. Acest grad cultural evoluat le va permite să se adapteze cu ușurință formei de stat, așezate de descălecători, fiind dat că ele însăși au contribuit la întemeierea lui, prin prevaluarea unor anumite norme ale lor despre proprietate. De fapt, aceste societăți băstinașe își impun modalitățile de posesiune ale solului, precum cele ale devoluțiunii ereditare asupra lui în proprietatea constituită prin donațiunile domnilor. Astfel apar ele îndeajuns de evolute, ca descălecarea să le cristalizeze în forma de stat.

Reese astfel din motivele mai sus arătate, că exista în Moldova o populațiune destul de însemnată, înainte de descălecare, ca ea să fi putut juca un rol important în alcătuirea organică a noului stat, și asemenea, că dânsa, această populațiune, era românească. Însă din starea prezentă a știrilor, acest caracter etnic al ei, ea nu l-a dobândit cu desăvârșire, decât într'o epocă destul de târzie, înainte de fundarea statului. Pe bazele Toponimiei trebuie admisă, în Moldova, o străveche așezare a Slavilor, pe care în anumite regiuni, au venit să o turbure probabile infiltrațiuni turanice de limbă veche turcească, mai ales cuman — precum ne-o arată numeroasele constatări de numiri topice slave, făcute cu multă amănunțime de către Costăchescu în ambele volume ale codexului său diplomatic, și asemenea existența de numiri topice de vechi idioame turcești, ce și ele au fost destul de numeroase. (C. C. Giurescu, op. cit. I. pg. 279 et sq.).

Aceste așezări cu caracter predominant slav, n'au pus capăt însă continuității elementului autohton, care trebuie să fi persistat, chiar în inferioritate, în răstimpul acestor așezări, cel puțin dealungul cursurilor de apă celor mai importante, deoarece ne-au rămas în limbă numirile lor din Moldova : astfel a Siretului (dela rădăcina tracă ser, vezi A. Balotă, Le Problème de la Continuité, Bucarest, 1941, pg. 56, care rezumă chestiunea, cu datele ei bibliografice), a Bârladului (ar fi, după N. Antonovici, Tiarantos al lui Erodot — mențiune în articolul său

evidentă în Moldova, deoarece avem texte, ce se acordă între ele, spre a-l arăta pe Bogdan, nobil de seamă al regatului ungar, făcând din Maramureș *descensus* în Moldova, descăle-

despre Prut și Argeș în Buletinul S. R. R. de Geografie, 1937, pg. 271), al Prutului (vechiul Porata scitic, Piretos elen — vezi N. Drăganu, op. cit. pg. 574 și nota 1), a Nistrului (vechiul Danastris, la N. Drăganu, op. cit. pg. 575), a Dunării (foarte probabil dela o veche formă tracă Donare sau Donaris, vezi toată chestiunea în N. Drăganu, pg. 576 et sq.). Desigur nu aceste elemente autohtone, care ne-au păstrat aceste denumiri vechi, de origină tracă sau scito-sarmatică, n'au fost ele, care au putut da caracterul etnic românesc populațiunii găsită de descălecători în Moldova; ele se dovedesc a fi fost prea puțin numeroase, după aceste câteva date ale Toponimiei, transmise de dănosele, față de majoritatea numirilor topice rămase dela Slavi. Trebuie deci admis, că peste așezarea unei populațiuni în majoritate slavă a avut loc la o anumită epocă o puternică advenire de elemente românești, care au supus-o, deoarece în această fază istorică, în care trăiau, când organizația socială era întemeiată pe stăpânirea pământului, când astfel stăpânirea lui era criteriul evoluției sale și a caracterului ei etnic dominant — ele, elementele românești au impus modul lor de a stăpâni pământul și privitor lui, regulele lor de devoluțiune sucesorală.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A trebuit să fie așa, deoarece aceste norme de posesie ale solului n'au de unde să fi venit în Moldova, descălecată de Maramureșeni, fiind dat, că ele nu sunt ale acestora și nici nu puteau fi ale unei populațiuni slave, adâncită încă în plin regim gentilic.

Scoboritorii părtașilor acestei emigrări românești, care începe prin a domina și apoi prin a asimila populațiunea slavă, ce a găsit-o în calea și în așezările ei, dâșii ne vor fi cunoscuți mai târziu și în general sub numele de Vlahi și de Volohove din textele slave. (Vezi studiul nostru: *Vlahii, Clasă Socială în Principatele Românești*, pg. 35 et sq.). Desigur, că părinții lor au urmat drumurile de admigrare în Moldova, ce se dovedesc a fi străvechi, (Vezi studiul lui Victor Tufescu, *Dealul-Mare, Hârlău*. Bul. Soc. R. R. de Geografie 1937 pg. 172 et sq.), întemeind satele lor, pe lângă satele fondate de Slavi, pe care, e logic să o admitem, că le-au stăpânit, păstrându-le numele, cele-au găsit la venirea lor.

De unde veneau aceste societăți românești, cu norme juridice ale posesiunii solului și ale devoluțiunii lui sucesorale atât de bine definite? În starea actuală a știrilor e greu de răspuns. În principiu însă trebuie să ținem seama, că ele veneau din alte regiuni decât descălecătorii maramureșeni, deoarece aceștia vorbeau desigur un dialect rotacizant, ce nu-l vorbeau Vlahii, pe cari i-au găsit în Moldova, și cari, ca mai numeroși, au sfârșit prin a impune graiul lor nerotacizant în limba cultă din trecut și până azi. (Vezi asupra rotacizmului clasei conducătoare, compusă, desigur, din emigrarea maramureșană,

când-o pe la anul 1350, reunind dânsul sau descendenții lui, de bună înțelegere sau cu violență, sub aceeași domnie formațiunile politice existente, ca voevodatul Dragoșizilor de la Baia, ca acela din Țara-Șipenițului,^{19 bis)} întemeind dina-

formele românești, trecute în limba slavă oficială a actelor: *Fântă-reale* din actele din 30 Iulie 1439, 20 Iulie 1446, 8 Decembrie 1454 — *Barbă Geamără* din acelaș act din 8 Decembrie 1454 — *Mesteacăru* din act din 23 August 1455 — *Neburești* din act 27 din Iulie 1449 — *Bodea Rumârul* din act din 1489 — *Giamirina* din act din 1491 — *Rugiru* — din act din 1495 etc., etc., Vezi asemenea Hașdeu, *Cuvente den Bătrâni*, II pg. 13 et sq. — Al. Rosetti, *Études sur le Rhotacisme en Roumain*, Paris 1924, pg. 3, et sq. — *Limba Românească în sec. XVI*, 1931, pg. 69 et sq.).

Când au venit în Moldova aceste *ginturi* vlahice, sub aceleași căpetenii — cnezi și judeci — ca în Muntenia? Răspunsul comportă imprecizuni, după câte le știm în prezent. „Din cercetările anilor din urmă, scrie E. Gamillscheg, rezultă în mod neîndoios, că Românii „nu au emigrat în estul României de azi, adică în Moldova, în Muntenia estică și în Basarabia, înainte de secolul XII“. (In *Zeitschrift für Slavische Filologie*, III. 1926. 140—154, recenzat de S. Pușcariu în *Daco-România*. V. pg. 799—800). Central University Library Cluj

Dar, deoarece reese existența unei populațiuni românești, înainte de descălecarea Moldovei, coliziunea ei cu Brodnicii, apare ca logică — confirmată încă, precum se știe, prin confuziunea de termene ale actului papei Honoriu din 1222, care reproducând actul regelui Andrei III, către Cavalerii Teutoni din acelaș an, 1222, înlocuește termenele actului regal, „... ad terminos Brodnicorum“, prin „ad terminos Blacorum“ (Hurmuzache. I-1 pg. 74). Ei pot fi asemenea Vlahii lui Nicetas Choniates, cari la hotarele Galiției, în 1164, pun mâna pe Andronic Comnen, fugit din închisorile vărului său, împăratul Manuel Comnen, (vezi C. C. Giurescu op. cit. I pg. 309), sau încă aceia menționați de Cinamus, cari „ex locis Ponto Euxino vecinis“, iau parte, cu oastea acelui împărat, la războiul său din 1166 în contra Ungariei (vezi a noastră Cnezii Români, nota 49).

— Nu e locul aci, de a expune, fie chiar în trăsăturile sale esențiale, o chestiune de importanța acesteia, pe care ne-am mărginit s'o menționăm în prezenta notă. Aci nu este și nu poate fi decât un simplu enunț al ei.

19 bis). Reese, ca fundator, descălecător al Țării Șipenițului, Ștefan Vodă, nepotul lui Bogdan Vodă descălecătorul, fiul lui Iuga, fratele acestuia. Ștefan Vodă, prin căsătoria sa cu Margherita sau Mușata, e autorul dinastiei Mușatinilor. Fiul său Petru Vodă I. — învingătorul din Codrii Șipenițului din 1359 — e fundatorul acestei dinastii. (I. Nistor, op. cit. pg. 27).

stia lui, și apoi aceea a Mușatinilor, statul Moldovei, astfel că numai 40 de ani mai târziu îl găsim pe Roman I, domn de la munte până la mare. Sunt ideile, pe cari descălecătorul, boerii, tovarășii, credincioșii, ce l-au însoțit, le-au luat de unde veniseră, din așezările lor părăsite din Maramureș, astfel din regatul ungar, și pe cari domnul și dânsii le impun în Moldova, luată în stăpânire, nu prin lentă și deci pașnică ocupare, ci printr'o ocupare rapidă, ce lasă dese ori să se întrevadă forța. Ideile aceste sunt transpuse din Maramureș în Moldova și pe temeiul lor s'a făcut descălecarea — s'a fundat statul²⁰⁾.

Dar dacă nu se mai pune chestiunea concepțiunii, ce a ființat la baza statului moldovenesc, deoarece se vede clar originea ei și se prinde viu, din textele epocii, din fericire rămase numeroase, realizările ei pe teren, nu tot astfel stă chestiunea în privința voevodatului muntean. Intr'adevăr, dacă constatăm, din studiul actelor, că aceeași concepție despre drepturile domnului și rolul lor în constituirea proprietății a ființat aci în Muntenia, ca și în Moldova, deci că aceeași concepție a îndrumat fundarea și organizarea statului în ambele principate, ne lipsesc în principatul muntean, textele, din care să reiasă clar, ca în Moldova, atât originea ei, cât și realizările sale pe teren. Actele lui Mircea cel Bătrân arăt alt stadiu de evoluție a statului, decât acele ale lui Alexandru cel Bun. Ele arăt un stat organizat, a cărui epocă de formație s'a petrecut. Să nu uităm, că el se întinde până în sudul Basarabiei și în sudul Dobrogei — pe când actele ale lui Alexandru cel Bun prezintă încă aspecte de formație a statului^{20 bis)}. Atunci

20) Asupra chestiunii formațiunii proprietății în voevodate prin donațiuni ale domnului din pământul țării, considerat ca un patrimoniu al său, vezi lucrările noastre: *Dominiul Eminent în Voevodatele Munteniei și Moldovei* (în *Prinos Iorga 1931*) — *Formarea Proprietății Rurale în Muntenia și Moldova* (*Convorbiri Literare, 1934*) — *Curs de Istorie a Dreptului Românesc* (ed. II, lit., 1938).

20 bis) Constatarea aceasta se impune din întregul de știri, ce le aflăm în actele acestui domn. Ca să nu menționăm decât două aspecte ale lor, ea reiese din neîmplinirea încă a organizației administrative (vezi studiul nostru asupra *Prerogativelor Marilor Boeri Moldoveni înainte de Ștefan cel Mare*, în *Prinos C. Stoicescu, 1940*), precum din constituirile, încă numeroase de proprietăți în pustiu, și cu *hotare* de întemeiere de sate. (Vezi actele din 1 Mai 1406, 3 Aprilie 1412, către 1415,

problema originii acestei concepții fundamentale a statului muntean din moment ce nu se poate rezolva prin ajutorul actelor, poate fi cercetată pe alte căi, dintre cari, spre interesul nostru, al juriștilor, pe căile analogiilor dintre instituțiuni juridice.

Căci prima întrebare, care se pune, este aceasta: din moment ce domnul — principele — a fundat statul — și el l-a fundat, deoarece țara, adică statul, este moșia, ocina lui, și că tot mecanismul al organizării acestui stat dela dânsul precede—de unde provine tocmai această idee a patrimonialității țării în beneficiul lui? Datorită căror fapte și-a însușit domnul această concepție feudală?

Desigur ea nu a fost zămislită de societățile existente în Muntenia, înainte de fundarea statului, în organizațiunile lor gentilice subț voevozii, cnezii și judecii lor — căci la cunoștința noastră, niciodată asemenea organizațiuni nu au dat naștere la o asemenea concepție²¹⁾. Atunci s'a născut

25 Aprilie 1420, 8 Aprilie 1428, 27 Mai 1429 — acesta din urmă cu mențiunea „ce va putea să-și descălece“ — 3 Iunie 1429, 17 Iunie 1429, 15 Iunie 1431). Asemeni constituirii în pustiu și de sate continuă și sub succesorii lui Alexandru cel Bun. Vezi într'altele actele din 13 Iunie 1436 și 24 August 1443.

21) Despre contrastul dintre organizația societăților gentilice germane, fie chiar la începuturi de regate, fără concepție de domeniul eminent al regelui, și organizația sistemului feudal, care le cuprinde și distruge această primă organizație, înlocuind-o prin întregul de legături dela vasali la seniori și dela seniori la seniorii mai mari și finalmente la rege, capul acestui stat feudal, considerat acum ca patrimoniuul său, vezi Inama-Sternegg. *Deutsche Wirtschaftsgeschichte*, vol. I. Leipzig, 1879, în deosebi pg. 92—225 et sq. — 257. Despre înlocuirea prin violență a organizațiunilor gentilice, în regatele anglo-saxone — în care oamenii liberi își păstraseră drepturile ancestrale de proprietate — prin organizația feudală, de pe urma cuceririi normande, ce consideră întreaga țară cucerită, ca patrimoniul regelui, vezi H. Sumner — *Maine, Études sur l'Histoire de Droit* 1889, Paris. *Origines de la Féodalisation*, pg. 172 et sq. — *L'Ancien Droit et La Coutume Primitive*, Paris 1884, pg. 403—3; asemenea Paul Vinogradoff, *Principes Historiques du Droit*, Paris, 1924, pg. 336 et sq. despre transformarea partașilor vechilor comunități de sat în tenanțieri ai seniorului local, în țara Galilor (Wales), după cucerirea anglo-normandă. În acelas sens, despre feudalizarea vechilor organizații gentilice irlandeze în folosul lord-ului, ce-și ținea drepturile dela rege, de pe urma aceleiași concepții mai sus amintite, vezi E. de Laveleye, *De la Propriété et de ses Formes Primitives*, pg. 416.

oare dânsa din cuprinderea lor violentă ori nu, de către voevodul dela Argeş — ținut de istoriografia contimporană drept domn centralizator al tuturor societăților din Muntenia — și astfel din transformarea mentalităților gentilice în beneficiul lui, atribuindu-se drepturi de stăpânire asupra țării întregi cuprinse de dânsul? Dar, ca să înspire o asemenea idee supușilor săi, voevodul dela Argeş trebuia el însuși să o aibă despre prerogativele sale. Și această idee s'a putut ea oare naște numai în cercul restrâns al voevodatului originar dela Argeş? Despre partea noastră, noi nu credem, că concepția patrimonialității țării în beneficiul domnului — identică cu aceea a statului în beneficiul principelui și ideie de bază a sistemului feudal apusan — nu credem, că numita concepție să fi fost produsă de stările de fapt și de spirit ale societăților românești din Muntenia — fie ele din Argeş sau de aiurea — existente în jumătatea a doua din secolul XIII-lea și în prima jumătate a secolului XIV-lea.

Și iată de ce :

Am spus adineauri, că această concepție a patrimonialității principelui nu este un produs al mentalității societăților gentilice, deci și al societăților gentilice românești, ce au premers statului muntean. Ea s'a format, această concepție, datorită unui îndelung proces social și politic, ce s'a desfășurat în Apusul Europei, din contopirea a două lumi — din contopirea lumii romane a imperiului occidental năruit, cu lumea barbară a Germanilor, ce l-au cuprins. Instituțiunile romane și germane s'au îmbinat și s'au combinat; ele au stat la baza regatului franc al Merovingilor — ca să nu ne oprim, decât la acesta — ce s'a ridicat împreună cu altele, din ruinele imperiului roman. Ele — clientela ca și vasalitatea, patronatul ca și *mundium*, *comendatio* ca și *beneficium*, precum și altele — toate instituțiuni, cari se bazau pe legăturile dela om la om, dela cei slabi către cei puternici, ca să caute pe lângă dânsii sprijin și protecție, dela cei puternici către cei slabi, ca să afle la aceștia temelul puterii lor, ele, aceste instituțiuni au format osatura regatului franc, susținând vechea idee romană de stat administrativ, ce mergea pierzându-se, cu cât trecea vremea de la ființa ei. Ideia impusă de necesitățile epocii, a dependenței oamenilor și pământurilor, forțat către puternicul vecin, precum a acestuia și a semenilor săi

către rege, înlocuia ideea de supușenie către autoritatea de stat, Astfel noțiunea de fidelitate a transformat noțiunea de supușenie. Supușii sunt numai cei fideli — acei, cari s'au *comendat* seniorului, precum acesta s'a *comendat* regelui. Precum asemenea sigure nu sunt decât bunurile, care au fost și ele comendate. Beneficiul astfel ia locul alodiului.

Evoluția a fost lentă, dar se desăvârșește sub imperiul carolingian. „Senioria și vasalitatea își iau locul în drept“²²). Carol Magnu însuși este, precum scrie Fustel de Coulanges, totodată un senior și un rege²³). Este seniorul seniorilor săi, așa dar dispensatorul bunurilor — al beneficiilor lor, ce mai târziu iau nume de feude²⁴). Însăși întinderile teritoriale administrative — comitatele — sunt considerate ca *beneficia*²⁵). Regele ajunge astfel să aibă domeniul eminent asupra unui imens patrimoniu²⁶) — patrimoniul său, ce nu este alt decât statul, peste care domnește și în care alodiile apar ca insule răsărite, ca niște anomalii²⁷).

În acest mod s'a format concepția feudală a patrimonialității statului în folosul principelui. Ea n'a fost fructul natural al evoluțiunii societăților gentile, ce n'au cunoscut ființa de stat sau au cunoscut-o, fie sub formă de trib, dânsul având în capul lui un *herzog* sau un *regulus*²⁸), fie sub forma reunirii sub un rege, fără autoritate, de mai multe triburi sau clanuri, ca în Scoția sau în Irlanda medievale — el, mai mult șef de război de cât monarc, lăsându-le a-

22) Fustel de Coulanges, Les Transformations de la Royauté, Paris, Hachette, 1892, pg. 304.

23) Idem, pg. 606.

24) „Beneficium quod vulgo dicitur feudum“, notează un scrib la finele secolului XI-lea (Paul Viollet, Histoire de Droit Civil Français, pg. 637).

25) „Comites qui nostra beneficia habere videntur“ (al 5-lea capitular din 806, art. 7 — Boretius, pg. 131, art. 6). Cuvântul de *honor*, în tot cursul secolului IX, se aplică atât funcțiunilor, cât și beneficiilor. (F. de Coulanges. Les Transformations de la Royauté, nota 2, pg. 610).

26) Idem, pg. 625.

27) Esmein. Histoire de Droit Français, 1906, pg. 218.

28) Vezi despre *regulus* Kniwa al Gepizilor în Diculescu, Die Gepiden, Leipzig, 1922, pg. 25. Despre *regulus* sau *Gaukönig* — rege al unui ținut — Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*. I. pg. 124. Pentru *herzog* asemenea Brunner. I. pg. 125 și pg. 135. — H. Hubert, Les Celtes, Paris, 1932, despre regiș de triburi irlandeze, *tuatha*, pg. 239 și 265.

cestora și genselor, ce continuau să ființeze în sânul lor, autonomia lor îndatinată. Pentru a se forma însă i-a trebuit răstimp de cinci secole ²⁹⁾, îmbinarea a două lumi și a conceptelor lor romane și barbare, precum și circumstanțele necesare acestei plâsmuiri.

Dar odată formată s'a impus, din leagănul ei al Europei apusane și centrale, ca concepția epocii: astfel în Anglia, prin cucerirea normandă, astfel în Ungaria, dela Sfântul Ștefan încolo. N'a fost în nici unul din ambele state o concepție proprie, ci un aport european.

În Ungaria, concepția a fost introdusă de primul rege al ei, Sf. Ștefan, și dacă n'a fost întinsă de către dânsul întregului teritoriu al domniei sale — dacă n'a fost aplicată dintr'un început regiunilor, asupra cărora se făcuseră *descensus*-urile, luările în stăpânire, ale celor șapte triburi originare maghiare ³⁰⁾, ea cu vremea se stabilește totuși, ca normă generală în regatul întreg. Bula de Aur (1222) consacră principiul donațiunii regale, ca singur titlu al proprietății ³¹⁾. După dânsa singur regele poate constitui proprietatea — singur dă titlul orișicărei mutațiuni de pământ prin confirmarea lui. Proprietar nu mai poate fi decât un donalist al regelui și astfel calitatea de nobil se întemeiază pe aceea de proprietar, confundându-se cu dânsa ³²⁾, ca mai târziu, în voevodatele românești, într'un răstimp dela apariția Bulei, ce în Muntenia, n'a însemnat un secol.

Desigur, că în Transilvania, care, cel puțin după datele actuale, n'a fost cucerită, decât destul de tardiv de Unguri, — după anul 1100, afirmă Iorga, cu excepția singură de Tur-

29) Înainte de prăvălirea imperiului roman de apus, erau în floare, în Galia, patronatul latifundiarilor și *comendatio*, ce îi era consecuentă, clientela și colonatul.

30) Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten*, trad. în limba germană de Dr. F. Schuller, ed. II, Berlin 1909, pg. 109. Vezi mențiune despre *descensus*-urile triburilor maghiare originare în Keza, *Gesta Hunorum et Ungarorum*, Trad. Poppa Lisseanu, din *Isvoarele Istoriei Românilor t. IV*, București, 1935, pg. 40.

31) I. A. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, Leipzig, 1867 I. pg. 333. — Akos von Timon, op. cit. pg. 153 et sq. — Eugen Csudai, *Die Geschichte der Ungarn*, 1900. I—2 pg. 240 et sq.

32) Akos von Timon, op. cit. 141 — pg. 230 — pg. 555.

da³³⁾, desăvârșindu-se ocuparea ei la începutul secolului XIII-lea, prin cuprinderea părții de sud-est a țării,³⁴⁾ — e logic să credem, că s'a aplicat fără șovăire regimul donațional, deoarece acest regim mergea spre consolidarea lui, că ocuparea prin forță sau nu a regiunilor ardelenice se făcea în numele regelui unei dinastii consolidate³⁵⁾, ce menținuse privilegiile regalității, și într'o țară, în care n'a avut când să-și stabilească alodiile vreun trib originar al Maghiarilor.

* * *

Revenind acum la chestiunea, ce ne-am pus-o adineauri, anume aceea a originii acelei concepții a patrimonialității țării în beneficiul domnului Munteniei — căci aceea privitoare domnului Moldovei am văzut-o rezolvată — am constatat mai întâi, că dânsa n'a putut primi nici un răspuns satisfăcător

33) N. Iorga. Les plus Anciennes Chroniques Hongroises et le Passé des Roumains. Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine, IX, 1921, X 1923. „E admis azi în mod unanim, că Ungurii „n'au pătruns în Ardeal, decât după anul 1100, cu excepție de singurul „punct Turda“ (pg. 198). A aceluiaș, Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria, I. 1915. Reese, că nu poate fi vorba de o ocupare a Ardealului de către Unguri înainte de 1075. „Încă regii Salomon și Ladislau „se luptă pentru această provincie (Ardealul) și în cuprinsul ei cu „Cumanii. Spre sfârșitul domniei celui din urmă, această luptă cel puțin „în ce privește stăpânirea părții nord-vestice, se poate privi ca terminată. Dar partea sud-estică rămâne până la mijlocul veacului al „XII-lea, ca o stăpânire neasigurată, deși pretinsă a coroanei ungurești, „un desertum, care numai prin colonizare (a Sașilor) de Geysa, ba în „parte încă mai târziu, prin întinderea Ordinului Teutonic în Bârsa, „în 1211, se câștigă de fapt“. (Citație după Arhiv für Siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. II. pg. 318). Asemenea N. Iorga, Ist. Românilor, 1937, op. cit. III, pg. 20 — Vezi și ai noștrii Cnezii Români, nota 106

34) Vezi despre concesiunile făcute Ordinului Cavalerilor Teutonici în țara Bârsei și în unghiul Carpaților din partea sud-estică a Transilvaniei, de către regele Andrei II, prin diplomele sale din 1211 și 1222 — precum despre rolul jucat de acest ordin în evoluția istorică a Românilor, prin ridicarea de numeroase burguri în întinderile cedate lor, R. Rosetti, Episcopia Milcovului și Episcopia Cumanilor. Analele Academiei Române 1904—1905, pg. 247 et sq.

35) Într'adevăr, trebuie luat în seamă, că dinastia arpadiană a dăinuit, deși cu vicisitudini de lupte civile și de slăbiciuni în anumite epoci, ca în secolul XIII-lea, dar fără întrerupere până la 1301.

de pe urma teoriei întemeierii statului muntean, privită ca un proces evolutiv al organizațiilor, ce l-au precedat și din cari, finalmente, s'a format. Constatăm acum, că în Ungaria, deci în Transilvania, a existat în epoca admisă a fundării principatului muntean — în a doua jumătate a secolului XIII-lea — ca o concepție bine stabilită și de toți primită, ideia, că numai principele — regele ungar — poate constitui proprietatea și numai el îi poate reînoui titlul la mutațiunile ei ³⁶⁾.

Această concepție despre aceste prerogative ale regelui reese din actele diplomatice ungare, tot atât de clară, precum reese dânsa despre aceleași prerogative — și reamintim printre ele preadalia, cu caracteristică origina ^{36 bis)} — ale domnului muntean, din actele diplomatice muntene. Iar la această prețioasă analogie ne-a adus studiul juridic al instituțiilor proprietății în ambele state ale aceleiași epoci istorice.

36) Vezi aci câteva exemple într'alte multe. Act din 1228 al regelui Andrei II, către „Dionisyo Tavernicorum Magistro“, prin care declară : „ terras Czeplak et Gyeka iure hereditario contulimus possidendam...“. (Fejér, op. cit. III, 2, pg. 129). Act al aceluiaș din 1228 către „Comes Marcellus, filius Petri, filius comitis de Pukur et de genere Tecum, una cum Mychaële et Benedicto fratribus sui : ...quidam „vicini et commetanei possessionis ipsorum, Ozyak vocate, metas eiusdem „in multis locis destruxissent... ut eandem possessionem... per hominem „nostrum circumdari facere et nouo nostre donacionis titulo confirmare „eis dignaremur...“ (Fejér op. cit. III — 2, pag. 135) Act al aceluiaș rege din 1231 către comitele Toma, cu mențiunea, că Bela, fiul său, „illustris Rex“, „reacuat suam donacionem“. (Fejér, III — 2, pag. 230). Act al regelui Bela IV din 1240, către comitele Isac, „de genere Chak“, prin care i se confirmă cumpărarea făcută de dânsul a unui pământ ; „duximus „confirmandam quandam terram“ dintr'un bun numit Cazmer, de la un iobag, Andrei al castrului „Supruniensis“; cumpărare contractată sub regele Andrei II și care-i fusese confirmată de către acesta în act din 1231 (Fejér, op. cit. III-2, pg. 225 și IV — 1, pg. 200). Act al regelui Ladislau Cumanul din 1277, prin care confirmă o posesiune fiilor lui Simion, „Hispanus“, anume Simion și Mihai, conferită de regele Bela IV, în 1243 și întărită de regele Ștefan V, precum indică Fejér. Iar actul precizează : „Vt collationes Principum perpetua firmitate solidentur, so- „lent litterarum testimonio communiri inconcussum quippe permanet, „quod regio fuerit patrocinio communitum“. (F. op. cit., V-2, pg. 393).

36 bis) Etimologicește preadalia vine de la maghiarul prédalni, = a prăda, predalos = prădare, praedatus, cu semnificare să nu se prade, să nu se ia (de către domnie). Vezi Filitti : op. cit. — la nota 11 — și Cursul nostru pg. 539, după Filitti, 371.

Pe de altă parte înalta idee, ce și-a făceau domnii munteni ai acestei epoci despre prerogativele lor, se acordă cu rezultatele descoperirilor arheologice de la Curtea-de-Argeș — cu bogăția și luxul, ce-l dovedesc și cari presupun o anumită mentalitate de putere și de autoritate.

Suntem îndreptățiți să luăm act de susnumita analogie, care denotă, că aceeași concepție o găsim și în Muntenia, un secol după întemeierea ei, și în Moldova, la descălecarea ei, precum și în Transilvania în momentele ambelor fundări de state.

E concepția de bază, care a îndrumat întemeierea ambelor voevodate, care nu poate să fi avut altă origină și această origină am aflat-o în Ardeal — pentru amândouă state, cuprinzându-le împreună în lumea feudală a Europei occidentale.

N'a fost, precum a crezut Iorga, o deosebire principială între formele fundamentale ale principatului muntean și ale celui moldovean ³⁷⁾. Diferențele dintre ele sunt secundare și provin în mare parte din momentele deosebite ale întemeierilor respective.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* * *

Spre a încheia, apropiem această constatare a noastră de cealaltă constatare și pe care asemenea am obținut-o din studiul juridic comparativ al descălecării și al lui descensus.

Ne putem întreba acum, dacă aceste constatări, obținute prin analize juridice, ale analogiei existente între descălecarea și descensus și ale celei dintre concepțiile prerogativelor feudale ale principelui din voevodatul muntean și ale regatului ungar, sunt ele oare suficiente pentru a impune o concluzie în privința întemeierii Țării Românești, astfel a statului Românilor ³⁸⁾?

37) N. Iorga. Ist. Românilor, op. cit. III, pg. 217, „La sfârșitul acelei „scurte domnii (a lui Lațcu Vodă), avem acum înaintea ochilor... o țară, „cu locuitorii și cătinele lor, în formele deosebite de cele muntean...“ — „In adevăr, totul este deosebit între cele două țări românești, care, la început, nici nu se ating...“ (pg. 222).

38) Denumirea oficială a statului muntean este aceea de Ungro-Vlahia, astfel cum apare dânsa în cele mai vechi documente slave (Văgrovlahia în act din c. 1369—1376, Cuggrovlahia în act din 3 Octombrie 1385, Uggrovlahia în acte ale lui Mircea cel Bătrân). Muntenia era desemnată în diplomația slavă ca Vlaški Zemlea (act din 1508, I. Bogdan. Relațiile cu Brașovul. I. pg. 306); Moldova ca Voloscaia Zem-

La această întrebare răspundem negativ, pentru moment. Precum am spus-o mai sus, pentru a putea ajunge la o

lea (tratatul dintre Alexandru cel Bun și Vladislav Iagello din 1404, M. Costăchescu II, op. cit. pg. 626). Această calificare de Vlah, fiind o calificare generală, care se da Românilor de către străini și prin forța lucrurilor, mai ales de către Slavi (vezi ai noștrii Vlahii, Clasă Socială în Voevodatele Românești, București, 1940, pg. 8), ea se aplica și clasei lor superioare, a boerilor, astfel pentru boerii munteni, bolhari vlahski, în actul susnumit din 1508, iar pentru boerii moldoveni, pani voloscaia în tratatul din 1404, mai sus menționat.

Denumirea aceasta de Vlah, cu derivatele și componentele ei, și-au însușit-o în special Românii, ce au fundat și au alcătuit voevodatul muntean, precum o arată denumirea de Țara-Românească sau mai curând de Țara-Rumânească — forma rumân (— a, — ească), deși existentă în trecut, este foarte arareori menționată, cea curentă fiind rumân (— a, — ească). Țara Rumânească deci, aceasta este denumirea curentă din cele mai vechi texte românești, fie ele originale, fie traduse din slava oficială. Astfel, Țara Rumânească înseamnă țara Rumânilor, sau a Vlahilor, după apelația dată lor de străini, în special de Slavi, precum s'a zis.

Această denumire, pe lângă alte argumente, rezultând din stări de fapt și de drept, este suficientă ea singură spre a infirma teoria inferiorității clasei sociale a Rumânilor — adică a descendenților populațiilor romanice, astfel a scoborătorilor din Romani, ce și-au păstrat numele lor originar, și cari, de pe urma invaziunii Slavilor pe teritoriile, ce le locuiau în Dacia Traiană, și a ocupării lor de către aceștia, nu ar mai fi alcătuit în epoca acestei invaziuni decât elementele clasei inferioare a societăților, atunci existente, clasa dominantă fiind compusă de Slavii cuceritori, ce și-ar fi impus limba în conducerea socială și în Biserică. Cu vremea însă Rumânii supuși și-ar fi asimilat pe învingătorii lor, desnaționalizându-i, așa încât în epoca întemeerii voevodatelor independente, clasa conducătoare a societăților românești — sau rumânești — nu se mai deosebia, din punct de vedere etnic, de masa populațiilor conduse de dânsa. Totuși, ca amintire doveditoare a acelei epoci, când Slavii erau stăpâni și Rumânii supuși, ar fi rămas chemările de origină slavă de voevod, de cneaz și de boer, pentru denumirea elementelor sociale superioare, iar apelația latină de rumân, pentru desemnarea elementului social inferior, echivalent ca înțeles cu colonul legat de pământ. Ar fi înțelesul, care persistă în istorie dela fundarea voevodatului Munteniei, pentru clasa inferioară a colonilor, și de aceea părtașii acestei clase, de îndată ce apar primele acte ale diplomatice de limbă română în Muntenia, poartă în această țară numele de rumâni. (C. C. Giurescu *Istoria Românilor*, I, op. cit. pg. 238 et sq).

Nu intră în cadrul simplei note de față discuția acestei interesante chestiuni. Intrucât ne privește însă, declarăm că nu împărtășim această teorie. Am explicat aiurea cauzele denumirii de rumân dat colonului din Muntenia, de către diplomația de limbă română, după Legătura lui Mihai Viteazul (Vlahii, op. cit. pg. 45). Aci, când scrim în textul studiului prezent, că Țara Românească era statul Românilor sau încă după vechiul lexic, că Țara Rumânească era Țara Rumânilor — ceea ce constituie un truism — ne mărginim să adăogăm un argument la explicația din studiul nostru, Vlahii, asupra originii apelației de rumân dat colonului pe românește — rumânul nefiind, precum am arătat în acest studiu al nostru, decât vlahul din limba

asemenea concluzie trebuie să ținem seama de alte știri, ce le avem în această chestiune a fundării Munteniei. Și să ne

paleo-slavă, devenit în anumite condiții coloin prin Legătura lui Mihai Viteazul și chemat atunci rumân, pentru că cuvântul de rumân traducea din slavă în limba română cuvântul de vlah. Așa dar, adăogăm acum la amintita explicație numai acest argument subț forma de truism, dar care arată și dânsul, că originar noțiunea de rumân n'a comportat nici o inferioritate socială și că datorită unor singure circumstanțe anumite, dânsa din ultimii ani ai secolului XVI, atunci a început a avea o semnificare peiorativă în sens social.

Intr'adevăr, fiind dat că Vlah însemna în slavă Rumân, e evident că Vlahia însemna o țară locuită de Rumâni, o țară a Rumânilor precum și Vlahiile din imperiul byzantin, din imperiul vlaho-bulgar precum și Ungro-Vlahia, de pe urma unor anumite evenimente istorice ale Țării Românești. Dar e asemenea evident, că nu denumirea clasei sociale celei mai inferioare — afară de robii țigani — celei fără de nici o însemnătate politică, adică a rumânilor, în ipoteza mai sus expusă, în care dânsii erau dintr'un început echivalați cu coloni — astfel denumirea vlahilor în limba slavă, nu dânsa ar fi putut impune în textele oficiale, apelația însăși a statului: Ungro-Vlahia. Căci, se înțelege dela sine, că numai elemente cu forță și semnificare politică își puteau impune numele lor statului fundat și locuit de ele. Și este greu a crede, că aceste elemente sociale superioare, tocmai stăpâne ale solului, în această calitate, astfel boerii, cnezii, judecii, cari ajutaseră pe domn în întemeierea statului, și prin mijlocul cărora domnul putuse să fundeze sau să *descalece* voevodatul — este greu a crede, că acești conducători ai Vlahilor, adică ai Rumânilor, în frunte cu domnul, dacă nu s'ar fi simțit Rumâni ei însăși, ar fi dat țării, ce o așezau, numele de țară a lor, de Țara Rumânească, de Ungro-Vlahie. Dându-i această denumire ei adevereau, în ceea ce-i privea, calificarea lor de Rumâni.

Iar aceasta avea o caracteristică însemnătate, deoarece clasele nobile fuseseră, conform concepțiilor și normelor feudale, elementele active ale întemeierii.

Documentar, apar dânsii, boerii, stăpânii de pământuri, ca boerii rumâni, boliiari vlaski din Muntenia, din actul precitat din 1508 — noțiune întărită încă prin mențiunea de pani voloscaia din actul moldovean din 1404.

Dar așa fiind, această calificare de vlah — de rumân — nu mai putea avea un sens peiorativ, aplicat unor elemente sociale inferioare, fiind dat că nu ar fi putut avea două înțelesuri diametral opuse, un înțeles de mândrie, de afirmare de sine, pentru cei, cari subț domnul lor așezaseră Țara lor Rumânească, Vlahia lor, în pofida regelui ungur — și un înțeles de scădere omenească, de supușenie socială pentru acei, ce compuneau o clasă, strict dependentă de un stăpân sau de pământul lui. Iar dacă elemente conducătoare ale poporului românesc au fost într'adevăr de denumire slavă, ca voevod, boer, cneaz — precum s'a spus — nu trebuie însă să trecem cu vederea, că au fost și altele dintre ele de denumire latină, ca domn și judec și foarte probabil stăpân (pentru stăpân, vezi Sextil Pușcariu, *Limba Română*, 1940 I., pg. 286). Chiar sfera de acțiune a acestora din urmă se arată, prin cuvinte derivate dela dânsese, ca precumpănitoare în organizația primă a statului: astfel domnire, judecare, judecată, județ, stăpânire. Asemenea cuvântul latin de dregător se leagă de ele. În schimb nu există

mulțumim pentru moment cu rezultatul, care sperăm, că l-am obținut, că printre aceste știri figurează analogiile sus-

noțiunile de activare a susnumitelor desemnări de origină slavă. Nu există astfel nici o acțiune a boerului, ci una a domnului. Iar a *cnezi*, în sensul a face iarăși cnezi pe terți, se găsește subț această formă activă, ca privind tot pe domn și încă pe boer, sau subț forma reflexivă, a se *cnezi* — a se face cneaz din nou, a redeveni cneaz — în diplomație: mult mai târzie din secolul XVII, având, în acel răstimp, un înțeles special de restabilire a unei situațiuni de om liber și proprietar.

Reese din toate aceste, că apelația de rumân n'a putut avea în epoca, de care ne ocupăm, aceea a întemeierii statului muntean, decât un singur înțeles și anume înțelesul etnic, fiind dat, că dânsul era un înțeles general, care cuprindea dela mic la mare, toate elementele sociale, și conducători și conduși, ale poporului, ce-și făcuse o țară -- un stat — din locurile, ce din vechi le locuise. Rumân n'a putut să aibă atunci un înțeles social, deoarece acest înțeles ar fi fost un înțeles particular, referitor numai unei anumite clase inferioare — ceea ce, precum s'a văzut, ar fi constituit o contradicție. Înțelesul social, cuvântul de rumân, a început a-l căpăta după întemeierea statului, prin crearea, prin actele domnești, ale drepturilor de proprietate *boerească*, deseori asupra ocinelor ancestrale ale Rumânilor — astfel ale Vlahilor — aceștia devenind pe marile proprietăți ale boerilor, liberi neproprietari, asemănători franc-tenancierilor Apusului. Constituind însă mai departe masa poporului, ei continuau să-i dea numele lor — astfel de vlah, de rumân. Mai târziu, prin Legătura lui Mihai Viteazul, rumân și-a desăvârșit sensul social, sfârșind prin a însemna colon, depe urma unor anumite circumstanțe istorice, explicate aiurea (vezi Vlahii, op. cit. pg 45) și rezumate mai sus.

Rumân, în epoca, despre care scriem, a fost așa dar. părtașul poporului rumân, care a întemeiat și a locuit atunci țara lui — Țara Rumânească, — precum Francii au fundat Francia, Burgunzii, Burgundia, Anglii, Anglia, Ungurii, Ungaria, etc. etc.; și precum Moldovenii — adică acei, care au *descălecat*, venind din părțile râului Moldova — țara lor, cu același nume, Moldova. De aceea nu putem admite teoria lui Xenopol despre diferențierea între Muntenii, descălecători, și Rumânii, locuitorii băștinași ai țării și pe cari aceștia i-au supus în descălecare lor. (Istoria Românilor, ed. III, vol. III, pg. 46 et sq. 49--50. Vezi asemenea de același. Proprietatea cea mare și cea mică în Trecutul Țărilor Române, pg. 1). Intr'adevăr și această teorie, atribuind apelației de Rumân un înțeles pejorativ de clasă inferioară și supusă -- firește, în ceea ce privește epoca descălecerii — cade în contradicția mai sus semnalată. Muntenii, cari, dânsii, au fost elementele, ce, subț domnul lor, au fundat statul, — natural, așa numiți, pentrucă veneau dela munte — se simțeau tot așa de Rumâni, ca toți ceilalți Rumâni, ce i-au cuprins și cari au aderat la mișcarea lor sau pe cari i-au supus spre desăvârșirea ei. Dovadă este denumirea — mai sus semnalată — care au dat-o, acești Munteni, voevodatului de dânsii întemeiat, *acea Vlahie* a lor — Ungrovlahia textelor slave oficiale — care fiind Țara Rumânilor, înseamnă cu înțeles identic, fie Țara Rumânească, fie Muntenia. Identitatea de înțelesuri a acestor termene între ele e încă o arătare, că în procesul istoric de fundare a statului a existat numai sentimentul etnic, la toți, cari au luat parte la dânsul — și în primul rând firește, la cei, cari au fost atât conducătorii, cât și primii beneficiari ai acestei opere, la nobilii, stăpânii de moșii.

numite dintre descălecare și descensus și dintre concepțiile de staț feudal dintre țările ambelor părți ale Carpaților.

Nu poate fi vorba astfel de o specificare inițială a chemării de Rumân privitoare la o anumită clasă inferioară, — la acea a colonilo., dependenți de stăpânul de moșie, ai societății începuturilor voevodatului muntean. Mai ales, că acești coloni purtau o denumire, ce le era proprie în epoca, de care ne ocupăm: aceea de vecini.

Această denumire o găsim ca atare în actele slave — adică chiar cuvântul acesta de vecin se află în textele slave: pentru primele date, într'un act din 23 Martie 1432 al lui Basarab cel Tânăr către mănăstirea Snagov — „...să se ia birul dela vecinii (ot vecineh) mănăstirii.“ — și în altul al lui Vlad Călugărul din 1487—88, către Mănăstirea Cozia — „...vinăriciul, cât este domnesc să și-l ia călugării, dela vecinul „(ot svoi vecini), pe care îi au în uliță“. Adoptarea chiar a cuvântului românesc de vecin de către slava oficială arată ea însăși vechimea instituțiunii a unui colonat, în deosebi de legătură personală către proprietar, adeverită de altminteri prin alte cuvinte de documente anterioare: astfel de acela de poslușnic (act din 1387 al lui Mircea cel Bătrân către mănăstirea Cozia) în ceea ce privește pe om, sau încă de slavul „cuști“ (act al lui Mihail I din 1408—1418 și al lui Dan II din 28 Februarie 1424, către mănăstirile Cozia și Cotmeana) adică de case, de bordee, întrucât privește familiile acestor coloni. E asemenea foarte probabil, că *rumânii* din o veche traducție a actului slav original, din 25 August 1469, dispărut, să fi însemnat vecini, deoarece în diplomația de limbă română de după Legătura lui Mihai Viteazul, termenul de rumân reda pe cel anterior de vecin.

E convingerea noastră, că instituțiunea colonatului a existat în societățile gentilice românești, în *ginturile* vlahe de subt cnezi și judeci — după analogia existenței lui la câte societăți gentilice arice cunoaștem. Clienții Romei regale, încă pe jumătate gentilică, nu erau altceva decât coloni sau descendenți de coloni. Liști germanici ai lui Tacit ne sunt arătați, ca atari. Rees a fi coloni, *ambacti* gali descriși de Cesar. Sumner-Maine, Arbois de Jubainville, Lyall au adeverit existența colonatului gentilic la popoarele celtice și rajpute. Libertatea lăsată de Slavii gentilici prinșilor de războiu, după un răstimp de 10 ani, (Schaffarik, Slavische Alterthümer, 1844, II, pg. 538—539) foarte probabil, nu însemna decât o stare colonară. Așa fiind, apelația de vecin, care, de origină latină (vicinus dela vicus, sat, deci locuitor de sat), se impune limbii slave oficiale, ar fi un indiciu puternic, prin însăși vechimea ei, al ființei unui asemenea colonat, la Români, deoarece o găsim chiar înaintea de venirea Slavilor, cu acest sens de locuitor rural, dar străin, ca proveniență, de locul, în care se află, fiind dânsul un *vecin*, iar nu un băstinaș. Căci nu trebuie să uităm, că acest colonat, la popoarele în stadiu de cultură gentilică, provine, fie din cucerire, fie din refugiul unor societăți, prigonite aiurea, în sânul unei

Dar, ni s'a părut mai ales interesant a stabili, că printre științele ajutătoare ale istoriei noastre putem număra știința noastră, a juriștilor : Dreptul.

societăți libere, ce le primea pe lângă dânsa, sub această condițiune a colonatului. (Vezi Brunner, op. cit. I. pg. 103 — A. Lyall, Moeurs Religieuses et Sociales de l'Extrême Orient, Paris, 1885. pg. 335 — Sumner-Maine. Études sur l'Histoire des Inst. Primitives pg. 215). Vecini pot să fi fost așa dar, în epoca ginturilor românești, locuitorii cucerii ai unor regiuni supuse — să nu uităm, că creștinismul interzicea robia semenului creștin — sau acei refugiați din alte țări, sau încă, cum mai târziu în voevodate, oameni veniți de aiurea și așezați, unde simțeau nevoia sau acolo, unde era nevoie de dânsii (în acest sens vezi Panu, Cercetări asupra Stării Țăranilor I—1 pg. 171), într'o epocă, când în cuprinsul și în înconjurimile ariei românești, oamenii nu puteau fi decât locuitori de sate — de vicus-uri ale timpurilor romane, ale căror urme nu începuseră încă a se șterge. Cu atât mai mult cuvânt, reese ca un adevăr istoric existența colonatului la începuturile Țării Românești (Vezi C. Giurescu, scrierile sale : Vechimea Rumâniei și Legătura lui Mihai Viteazul și Despre Rumâni).

Toate aceste fiind spuse — fiind stabilit, în mod logic, la începuturile voevodatelor, înțelesul general de rumân pentru calificarea numai a poporului, iar nu și a unei clase sociale inferioare a lui și fiind adevărită asemenea străvechea desemnare de vecin a acestei clase colonare — reese un alt aspect al acestei chestiuni, care confirmă și dânsul părerea noastră despre primordialul și exclusivul înțeles etnic al lui rumân, egal vlah.

Intr'adevăr, se constată, în vechiul lexic, aceleași apelații în ambele voevodate, pentru desemnarea, în cursul istoriei lor, a tuturor claselor sociale, cu singura excepțiune de rumân, care se găsește numai în Muntenia, și numai dela apariția diplomatiei române încoace. Astfel, boer, cneaz sau onez, judec sau jude, vlah sau volohove, vecin, rob, au, Muntenia ca și în Moldova, acelaș înțeles și cuvintele aceste cuprind întreaga societate din amândouă principate, deoarece desemnează clasele sociale, ce o compun.

E de remarcat, că aceste numiri există în epoca diplomatiei slave — noțiunea de vecin fiind redată în primele acte moldovenești de limbă slavă, prin apelativul echivalent de susedi (Filitti, op. cit. pag. 132), de origină maghiară.

Observația aceasta a identității denumirilor inițiale ale claselor sociale în ambele voevodate își are importanța ei, deoarece constituie o prețioasă indicație a unei formații unitare, din punct de vedere social, a neamului românesc, cel puțin a unei însemnate părți dintr'însul, ce a populat Muntenia și Moldova. Avem deci a face cu un fenomen istoric cu caracter *general*, privind fie întreg poporul româ-

nesc, fie o însemnată parte a lui. Dar atunci noțiunea de rumân, în sens social de denumire a colonului, ar fi trebuit și dânsa, dacă ar fi avut într'adevăr acest sens străvechiu, să figureze printre chemările, ce desemnează clasele sociale din ambele principate, fiind dat ca a ei cauză originară — supunerea în îndepărtatul Evul Mediu, pe timp îndelungat, a elementelor romanice de către Slavii cuceritori, sau încă de către alte neamuri cuceritoare de Barbari — ar fi fost, cu drept cuvânt, un fenomen istoric cu caracter general. Căci, o asemenea cucerire, urmată de o îndelungă dominație a cuceritorilor, e logic să o gândim, ar fi imprimat astfel un caracter general și persistent de supunerie noțiunii de Romanus = Rumân — și așa, dealtminteri, o înțelegem părtașii acestei teorii (vezi C. C. Giurescu, op. cit. pg. 238 et sq. — E. Gamillscheg, Romania-Germania, Berlin-Leipzig, ed. Walter de Gruyter und Co., 1935, II. pg. 241,244 — Ion I. Nistor, Autohtononia Daco-Românilor în Spațiul Carpato-Dunărean. An. Ac. Rom. ses. III-a t. XXIV. 1942, pg. 242—30 — Gh. I. Brătianu, O Enigmă și un Miracol Istoric. 1940. Buc. ed. F. Rg. Carol II. — pg. 72) — precum alte cauze originare puternice au dat caractere generale specifice noțiunilor de boer, de cneaz, de judec, de vlah, de vecin, de rob. Ori, acest caracter general, care ar fi trebuit să persiste dela ipotetica dominație slavă, sau încă dela alte dominații ale altor Barbari, ca urmări persistente ale cuceririlor lor — acest caracter nu-l are noțiunea cu înțeles social de rumân. Căci nu găsim în nici un moment această denumire în Moldova, unde în schimb aflăm apelațiile de volohove — adică de vlah — și de vecin, ca și în Muntenia, deci având ele un caracter general — pentru aceleași clase sociale neproprietare. Apoi, pe de altă parte a traduce, prin ipoteză, noțiunea de volohove prin aceea de rumân, în sensul ei de colon, ca în Muntenia diplomaticei românești, aceasta nu corespunde cu calificarea, ce o dau textele, despre volohove și despre acei, ce trăesc liber conform dreptului românesc. (Vezi actul din 1470 și cel din 1445 — Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, 1913. I. pg. 140 — Costăchescu op. cit. II. pg. 236 — vezi și Vlahii, op. cit. pg. 7) — contrastând cu calificarea, ce reese din textele secolului XVII, despre vecini, adică, într'adevăr atunci despre coloni, echivalenți cu rumânii din Muntenia aceleași epoci. (Vezi diploma referitoare chestiunii în Pământul, Sătenii și Stăpânii de Rosetti — în Solul etc., de Filitti, în deosebi actele din 1640, 1670, 1701, (pg. 141), arătând atribuirea vecinilor după moșii, schimburi de bunuri, ba chiar achitări de datorie în schimb de vecini; vezi și Cursul nostru pg. 654 et sq.). Căci colonii continuau să existe în Moldova, după epoca diplomaticei slave, sub vechea denumire românească de vecini. Rumânii, echivalenții lor sociali, nu erau, în aceeași epocă, astfel denumiți, decât în Muntenia.

Rumân deci nu a fost, în sens social, o apelație generală și persistentă în Moldova și în Muntenia — precum au fost celelalte denumiri mai sus citate, ci una specială Munteniei și numai într'o anumită epocă a istoriei sale, din momentul dispariției textelor slave. In epoca

existenței acestora, coloni se numeau vecini (vezi actele mai sus citate din 1482 și 1487—88), cum se numeau și în Moldova, unde, am văzut, că au continuat a se numi astfel mai departe în secolul XVII. Vecin deci a fost, în sensul lui de colon, apelația generală, în epoca, când vlah, adică rumân, după diplomația slavă, însemna altceva, în ambele principate, și anume — precum am spus — liber neproprietar, echivalent, grosso-modo, cu franc-tenancierul, cu roturierul Apusului. Căci dacă rumân ar fi trebuit să aibă un sens social, acela de colon — ceea ce, dealtminteri, ar fi fost o superfetațiune, și ca atare greu de explicat, a lui vecin — ar fi trebuit să fie o apelațiune generală, ca și acesta, deoarece cauza specifică sale noțiuni de colon n'ar fi putut fi decât o cauză generală — presupusa supușenie persistentă a elementelor romanice față de Slavii stăpânitori sau de ceilalți Barbari. Ori, această apelațiune cu caracter general, după speța celorlalte apelații mai sus numite, constatăm, că n'a existat. Rumân — ca colon — nu apare decât în Muntenia și numai în secolul XVII, când, odată cu apariția diplomației românești, care înlocuiește pe cea slavă, dânsul înlocuiește pe vecin.

Nici în Transilvania secolelor XIII—XIV și a următoarelor, Vlahus — Olahus sau Olah, nu ia — la cunoștința noastră — o semnificație socială de clasă colonară. Clasele neproprietare au denumiri proprii, arătând tot atâtea categorii sociale: libertini conditionari (maioris libertatis), udvornici, castrenses rustici și în sfârșit jobaggiones, ce ajung din liberi păzitori de cetăți și posesori de feude, prin a însemna, ca și acei castrenses din urmă, coloni propriu zis (Filitti, op. cit. pg. 48 — și ai noștrii Cnezii Români, op. cit. pg. 200 și 227). Atunci se poate logic gândi, că în Transilvania, supusă Coroanei ungare, mai lesne decât în Muntenia independentă, noțiunea de Rumân, cu echivalenții ei, fie latini de Vlahus sau Olahus, fie maghiar de Olah, desemnând un popor de alt neam și de altă religie, decât cuceritorii unguri, și care printr'un fatal proces istoric, urma să se alcătuiască din ce în ce din clase neproprietare și nelibere — mai lesne decât oriunde Rumân și-ar fi putut menține un străvechiu înțeles social de inferioritate colonară.

Însă nu regăsim acest sens al lui Rumân în Transilvania. Absența lui, ca termen social, peste munți, ca și în Moldova, e o confirmare a lipsei lui de înțeles social, deoarece acestuia nu i s'ar fi putut atribui — precum s'a spus — decât un caracter general, cuprinzând Transilvania mai ales. Într'adevăr, după ultimele cercetări, ca și de altminteri după primele, aci, mai cu seamă s'a îndeplinit formația poporului românesc. (Vezi Sextil Pușcariu, *Limba Română*, op. cit. — planșele după Atlasul Linguistic, cari arăt persistența mai ales în Transilvania a cuvintelor de origina autohtonă sau latină. — Zur Rekonstruktion des Urrumänischen. Beiheft 2. Rom. Phil. XXVI, 1910 — *Revue de Transilvanie* III. 1. 1936. — G. I. Brătianu — op. cit. pg. 98 —

E. Gamillscheg. Zur Herkunftsfrage der Rumänen (in *Südost Forschungen*, 1940, pg. 15). Ultima lui conferință din 17 Febr. 1942).

In lipsa acestui înțeles social străvechiu al apelației de rumân, datând cu mult înainte de fundarea societăților etatice ale Românilor, fie independente, fie supuse, și care nu s'a putut dovedi de pe urma lipsei unui caracter general al ei, nu e posibilă decât soluția înțelesului său social, local și târziu, așa cum am arătat-o mai sus pentru Muntenia de diplomatică românească a secolului XVII. E o explicație, care, precum s'a văzut, n'are nici un raport cu procesul formațiunii etnice a poporului românesc.

Această chestiune, firește, nu este, precum nu poate fi, într'o simplă notă, complect tratată. Ne-am mărginit a expune aci unele puncte de vedere mai însemnate ale ei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DE ACELAȘ AUTOR :

LUCRĂRI ȘI STUDII DE ISTORIE A DREPTULUI.

- Le Nomos Georgikos et le Régime de la Terre dans l'Ancien Droit Roumain — Sirey, Paris, 1929.
- Din Hrisoavele lui Mircea-Cel-Bătrân, București, 1930.
- Chestiuni de Vechiu Drept Românesc (Convorbiri Literare, Martie 1931 — Februarie 1932).
- Dóminiul Eminent în Voevodatele Munteniei și Moldovei (in Prinos N. Iorga, 1931).
- Formarea Proprietății Rurale în Muntenia și în Moldova (Convorbiri Literare, Martie 1934).
- Fundamentul Ideii de Drept (Revista Fundațiilor Regale, Mai 1934).
- Curs de Istorie a Dreptului Românesc (ed. II litografiat, 1935)
- Cnezii (Chinezii) Români, vol. I, București, 1938.
- Vlahii, Clasă Socială în Voevodatele Românești, București, 1940.

LUCRĂRI ȘI STUDII CU CARACTER GENERAL.

- Politica Externă a Germaniei după Pacea de la Frankfurt, București 1914.
 - Chestiunea Dunării, București 1915.
 - Țări de Compensațiuni (Politica Orientală a lui Frederic II). — (Convorbiri Literare, 1915 (49), 1916 (59).
 - O Privire Sintetică asupra Războiului Mondial. (Convorbiri Literare, Iulie-August 1916).
 - Critici asupra Războiului Mondial. (Convorbiri Literare, 1920 (52), 1921 (53), 1923 (55).
 - O Vizită la Curtea-de-Argeș. (Convorbiri Literare, 1920 (52).
 - Unii Convorbiriști și Evoluția Socială a României. (Convorbiri Literare. 1927 (59).
 - Armata. (Convorbiri Literare, 1927 (59).
 - Curs de Istorie Diplomatică (1713—1914), București, 1930.
 - Cronici istorice, literare, politice, militare (Săptămâna Politică și Culturală, 1912, 1913, 1914) — (Revista Cercului de Studii al Partidului Conservator, 1914, 1915, 1916) — (Convorbiri Literare, 1920, 1921, 1921, 1931, 1933) — (Libertatea, 1940).
-